

Eesti Pank
Bank of Estonia

Rahapoliitika ja Majandus

Hetkeseis ja ettevaade

1/2010

Rahapoliitika ja Majandus on Eesti Panga ülevaade Eesti majanduse hetkeseisust ja väljavaadetest. See ilmub kaks korda aastas, kevadel ja sügisel, ning sisaldab nii majandusanalüüsi kui ka kesk-panga prognoosi järgnevateks aastateks.

Rahapoliitika ja Majanduse numbreid saab lugeda Eesti suuremates avalikes raamatukogudes ja Eesti Panga veebilehel <http://www.eestipank.ee>. See on saadaval ka Eesti Panga muuseumis (Estonia pst 11, avatud kolmapäevast reedeni kella 12–17, laupäeval kella 11–16).

Tellimisinfo telefonil 668 0998, tellimused faksil 668 0954 või e-posti aadressil trykis@eestipank.ee.

ISSN 1736-7859
Toimetaja Kadri Põdra
Kaanekujundus ja makett Vincent OÜ
Küljendus ja kaas Urmas Raidma
Trükikoda Folger Art

SISUKORD

MAJANDUSPROGNOOS AASTATEKS 2010–2012

KOKKUVÕTE.....	4
VÄLISKESKKOND.....	6
PROGNOOSI PÕHISTSENAARIUM.....	8
Majandusaktiivsus.....	8
Sisenõudlus.....	10
Eratarbimine.....	10
Investeeringud.....	11
Varud.....	12
Välistasakaal ja konkurentsivõime.....	13
Tööturg.....	13
Hõive ja tootlikkus.....	14
Tööpuudus.....	14
Palgad ja tööjõukulud.....	15
Hinnad.....	16
Administratiivsed hinnad.....	17
Toiduained, alkohol ja tubakas.....	18
Mootorikütus.....	18
Kodumajapidamises kasutatav energia.....	19
Alusinflatsioon.....	19
Valitsussektor.....	19
Valitsussektori kulud.....	20
Valitsussektori tulud.....	20
Eelarve tasakaal ja võlg.....	20
Pangandussektor.....	21
Rahvusvaheline laenuvõlg.....	21
Eesti laenuvõlg.....	22
PROGNOOSI LISASTSENAARIUMID.....	24
Esimene lisastsenaarium: välisinvesteeringute suurem sissevool.....	25
Teine lisastsenaarium: laenukoormuse kiirem vähenemine.....	26
Taustinfo 1. Eesti eelarvepoliitika väljavaade ja jätkusuutlikkus lähiaastatel.....	28
Taustinfo 2. Erineva suurusega ettevõtete kohandamine majanduse tõusu ja languse ajal.....	31

MAJANDUSPROGNOOS AASTATEKS 2010–2012

KOKKUVÕTE

Käesolev prognoos kasutab sisendina informatsiooni, mis on kättesaadav seisuga 8. aprill 2010. Prognoos avaldatakse samal kujul ka Eesti Panga publikatsioonis Rahapoliitika ja Majandus nr 1/2010.

Maailmamajanduse kasv on taastunud ning usaldus rahvusvahelises finantssüsteemis on võrreldes aastatagusega oluliselt paranenud. Usalduse kasvu toetavad endiselt keskpankade leebe rahapoliitika ja ulatuslikud eelarvepoliitilised stiimulid. Samas ei ole need toed mõradeta, sest mitme riigi eelarvepoliitika on küsimärgi alla seadnud nende avaliku sektori laenukoormuse jätkusuutlikkuse. Lähiaastatel võib tõenäoliselt näha kriisist ülesaamisel riikide vahel palju erinevusi.

Eesti majanduse maht suurenes 2009. aasta lõpus peale seitse kvartalit kestnud langust. Praegused kindlustundenäitajad on sūgisega võrreldes märgatavalt paranenud, kuid on eelmiste perioodide keskmisega võrreldes siiski madalamad. Majandusolukord on seni stabiliseerunud eelkõige tänu välisnõudlusele, kuid siseturule suunatud tegevusharudes on majandus elavnenu tagasihoidlikumalt. Majanduskasv ei ole veel jätkusuutlikuks muutunud, selleks on hädavajalik investeerimistegevuse hoogustumine. Majanduse maht suureneb praegu peamiselt selle toel, et üleilmse kriisi tõttu kasutuseta jäänud tootmisvõimsust on hakatud uuesti rakendada. Majanduses tervikuna on sellegipoolest endiselt palju kasutuseta ressursse, neist osa nõudluse struktuuri püsiva muutuse tõttu.

Oleme käesolevas kevadprognoosis eeldanud, et välisnõudlus taastub prognoosiperioodi lõpuks viiendiku ulatuses võrreldes eelmise aasta madalseisuga. Sisenõudlus jääb sel aastal suure tööpuuduse, inimeste vähese tarbimisjul-

guse ning madala investeerimistegevuse tõttu 2003. aastaga võrreldavale tasemele. Sisenõudlus hakkab majanduskasvu taas panustama alles järgnevatel aastatel.

Eelmine aasta kujunes paljudele ettevõtetele ja majapidamistele ning ka riigisektorile varem tehtud plaanide ülevaatamise aastaks. Üleilmseks paisunud rahanduskriis süvendas kiiresti arusaama, et sissetulekute järsk vähenemine ei ole ajutine ning seetõttu on püsivad kulukärped ellujäämiseks hädavajalikud. Nüüdseks on tootmistegevuse ümberkorraldamine paljudes ettevõtetes lõpule jõudmas ja see on aidanud kaasa kindlustunde tõusule. Sūgisega võrreldes on oluliselt vähenenud nende ettevõtete osakaal, kus kavatsetakse lähikuudel tööjõudu vähendada. Ettevõtete kasumlikkus on märkimisväärsetele kulukärbetele vaatamata varasemast märksa madalam, mis on laenukohustuste täitmist paljude ettevõtete jaoks raskendanud.

Sūgav majanduslangus jätab kauakestvaid jälgi. Üks neist on tööpuuduse kõrge tase, kuna tööturul on kriisiga kohanemine toimunud eelkõige töötajate koondamise ning vähem palkade kärpimise teel. Lisaks üleilmse kriisi tõttu kannatada saanud töötlevale tööstusele on hõive hüppeliselt vähenenud ka eelnevatel aastatel hoogsalt töökohti loonud ehitussektoris. Osa praegusest suurest tööpuudusest peegeldab asjaolu, et kiire kasvu aastatel ei paigutunud tööjõud pikaajalise arengu tagamiseks õigesti. Majandusaktiivsuse taastumisele vaatamata püsib suur tööpuudus tõenäoliselt veel prognoosiperioodi lõpuski. See tähendab paljude inimeste jaoks pikka töölt eemal viibimist ja struktuurse tööpuuduse teket. Paraku avaldavad pikaajalised töötuseperioodid mõju inimeste tööharjumustele, vähendavad nende kutseoskuseid ja muudavad nad seeläbi vähem tootlikuks. Struktuurse tööpuuduse tõus võib tulevikus mõjutada kogutoodangu taset ja vähendada majanduse kasvuvõimekust. Pike-

mas perspektiivis on noorte suur töötus tõsine sotsiaalne riskitegur, mida tööturuinstitutsioonid peavad arvesse võtma.

Ettevõtetes tehtavad ümberkorraldused põhjustasid töötajates esialgu palju hirmu töökoha kadumise suhtes ning viisid majapidamiste kindlustunde madalseisu. Eelmise aasta madalseisuga võrreldes on olukord siiski märksa paremaks muutunud. Majandusprognoosi paikapidamine sõltub muu hulgas sellest, kui püsivalt langusperiood tarbimiskäitumist mõjutab. Eelmisel aastal tõusis majapidamiste säästumäär läbi aegade kõrgeimale tasemele. Inimesed julgevad palju vähem tarbida ning tõenäoliselt on ebakindlus lähiaastatel suurem kui varasematel aastatel.

Majanduslanguse käigus alanes tunduvalt Eesti suhteline tulutase võrreldes Euroopa keskmisega. Seevastu on suhteline tarbijahindade tase jäänud peaaegu samaks. Palgalangus on hüviste hindu vaid vähesel määral langetanud. Kui eelarvepositsiooni parandamiseks poleks makse tõstetud, oleksid tarbijahinnad rohkem alanenud. Kevadprognoosis oleme suurendanud käesoleva aasta tarbijahindade inflatsioonihinnangut mitme asjaolu, eelkõige aga täiendavate administratiivsete meetmete tõttu, mida ei olnud sügisel veel teada. Samuti oleme kõrgemaks korrigeerinud oodatavat välismaise inflatsiooni määra, eeskätt mis puudutab nafta hinda. Aastatel 2010–2012 jääb inflatsioon kiire kasvu aastatega võrreldes siiski madalaks, sest hinnatõusurve on nõrga sisenõudluse ja kasutuseta seivate tootmissendite suure hulga tõttu vaoshoitud.

Laenuturg püsib lähiajal tõenäoliselt vaikne ning suuremad Eestis tegutsevad pangad ootavad olukorra paranemist ning euro käibelevõttu. Kiire kasvu perioodiga võrreldes on suur osa Eesti pangandussektorist muutunud laenupakkumisel oluliselt alahoidlikumaks ega ole teinud viimase aasta jooksul pingutusi uute laenude väljasta-

miseks või turuosa võitmiseks. Kuna tähtjaks tasumata laenude maht eelnevatel perioodidel kasvas, keskendusid pangad eelmisel aastal eelkõige olemasoleva laenuportfelliga tegelemisele. Arvestades pankade rahastamise hinna langust, on praegu olemas varu laenuintressimäärade alandamiseks.

Valitsussektor peab eelarvet lähiaastatel veelgi parandama. Kui sügava majanduslanguse tingimustes on mõõdukas valitsussektori puudujääk mõisteta, siis majanduskasvu taastudes on oluline võimalikult kiiresti saavutada taas eelarve tasakaal. Selleks tuleb rakendada lisameetmeid ning ajutised parandamisemeetmed tuleb asendada püsivatega. Järgnevatel aastatel on võimalik puudujääki vähendada, kui kulud kasvavad SKPst aeglasemalt. Arvesse tuleb võtta ka asjaolu, et kõrgemalt maksustatud sisenõudlus ja töötasufond moodustavad SKPst edasipidi väiksema osa.

Käesoleva kevadprognoosi paikapidavust ohustab mitu riskitegurit. Neist peamised on välisnõudluse oodatust tagasihoidlikum taastumine, toorme kiirem kallinemine ning sisemajanduse poolelt veel suurem palga- ja hinnalangus. Seekord täiendavad prognoosi põhistsenaariumi ka kaks lisastsenaariumi. Neist esimene tugineb eeldusele, et välisinvestorite riskihinnang Eesti suhtes paraneb oodatust kiiremini ja Eestisse hakatakse rohkem investeerima. Teine seevastu põhineb laenukoormuse vähendamiseiga seotud negatiivsetel kõrvalnähtudel.

Kevadprognoos sisaldab ka kaht taustinfot. Eesti eelarvepoliitika jätkusuutlikkust keskmises perspektiivis analüüsiv taustinfo käsitleb eelarve tasakaalu saavutamise võimalusi. Teine taustinfo lahkab Eesti majanduse kohandumist tõusu- ja langusetapis, tuues välja erisused ettevõtete suurust arvestades.

VÄLISKESKKOND

Maailmamajanduse kasv on ulatuslike toetusmeetmete najal taastunud finantskriisist kiiremini, kui sügisel eeldati. 2009. aasta teises pooles asendus langus tõusuga kõigis suuremates majanduspiirkondades, mis võimaldas turuosalistel käesoleva aasta majanduskasvu prognoosi mõnevõrra tõsta. Taastumine ei ole piirkondades siiski ühtlane ning kohandumine muutunud majandusolukorraga pole veel kaugeltki lõppenud. Finantsturud on praegu märksa paremas seisus kui eelmisel aastal, kuid ebakindlus ei ole veel kriisieelsele tasemele taandunud. Pankade laenuandmisvõime taastumine võtab kapitalitagavara suurendamise ja eesootavate laenukahjude tõttu veel omajagu aega.

Suurtes majanduspiirkondades on üldine kindlustunne küll oluliselt kasvanud, kuid paljudel riikidel tuleb rahanduskriisi järelmõjuga tõenäoliselt veel pikki aastaid tegeleda. Esmajärjekorras tähendab see loobumist erakorralistest kriisimeetmetest ning ülimal määral toetava eelarve- ja rahapoliitika järkjärgulist kitsendamist. Enne seda peab aga erasektori nõudlus jõudma jätkusuutliku kasvuni. See tähendab, et kasv ei saa tugineda üksnes varude ajutisele suurendamisele. Kasvutegurite vahetumist raskendab pea kõikjal oluliselt kasvanud tööpuudus. Samuti on mitmes riigis erasektor oma laenukoormust vähendamas, mis eeldab täiendavaid rahalisi vahendeid.

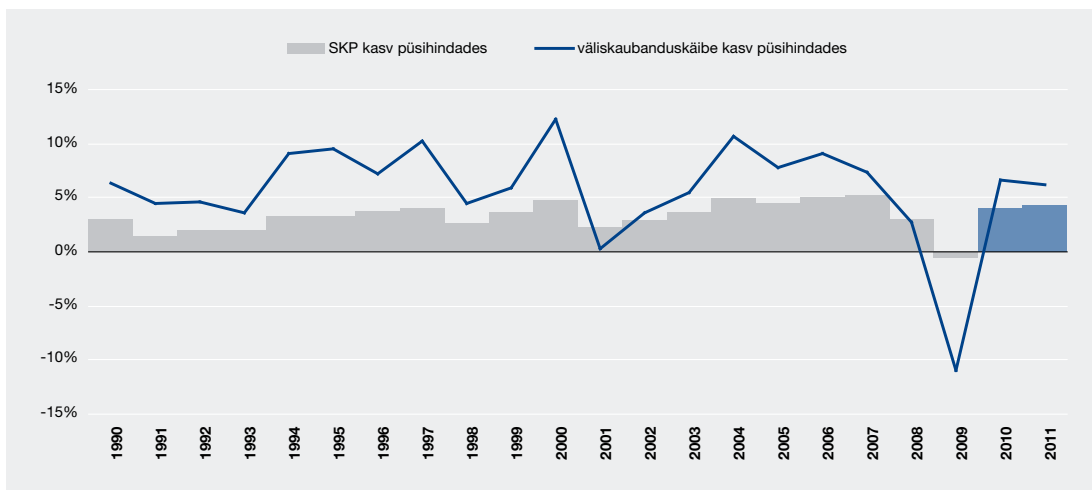
Nimetatud asjaoludest tulenevalt näeme kevadprognoosis jätkuvalt suurt riski, et välisnõudlus toetab Eesti majanduse kosumist vähem, kui oleme prognoosi põhistsenaariumis eeldanud. Keskmises ja pikemas perspektiivis peab ka avalik sektor väga paljudes riikides oma laenukoormust vähendama ja seegi võib majanduskasvu pärssida. Et võlakooormuse vähendamine turgutavalt mõjuks, tuleb samal ajal paindlikkust soodustavate majanduspoliitiliste meetmete abil tõhustada pakkumist. Paljude riikide majandus

on endiselt väga haavatav ning täiendavad šokid võivad kergesti esile kutsuda lühiajalisi ebakõlasid, iseäranis raha- ja kapitaliturgudel. Selline keskkond soodustab riskide ümberhindamist majandusagentide poolt, mis võib omakorda šokkide mõju võimendada. Kokkuvõttes võib öelda, et maailmamajanduse kasvupinnas on veel üsna habras.

Maailmamajanduse maht vähenes eelmisel aastal 0,6%, mis on paljude aastakümnete kasvu arvestades erakordne (vt joonis 1). Suur osa langusest leidis aset arenenud riikides, kus kogutoodang ei jõua praeguste prognooside kohaselt kriisieelsele tasemele enne 2012. aastat. Kui Kesk- ja Ida-Euroopa riigid välja arvata, siis on arenevad turud kriisi kergemini üle elanud. Nii näiteks on Aasia arenevate turgude kogutoodang kriisieelset taset praegu juba ületamas. 2010. aastaks ootab Rahvusvaheline Valuutafond (IMF) maailmamajanduse kasvuks 4,1%, mis on 1 protsendipunkt enam, kui sügisel prognoositi, ning 2011. aastal kiireneb kasvutempo 4,3%ni.

Majanduskasvu taastumisele eelmise aasta lõpus aitas kaasa kaubavahetuse tihenemine riikide vahel. Eelmisel aastal langes maailmakaubanduse maht kokku 11%, kuid suur osa 2008. aasta lõpu ja 2009. aasta alguse langusest tehti juba eelmise aasta teisel poolel tasa. Sellesse panustasid märkimisväärselt just Aasia riigid. Seega võib öelda, et riikide erinevad majanduse toetusmeetmed pole majanduse avatust vähendanud, nagu kardeti. IMFi hinnangul jätkub maailmakaubanduse kasv kiiremas tempos, kui sügisel eeldati, ning ulatub lähiaastatel 6%ni.

Eesti majanduse käekäiku mõjutab meie suur seotus teiste Euroopa riikide, eelkõige Põhja-maadega. Euroopa Keskpank (EKP) prognoosib europiirkonna majanduskasvuks käesoleval aastal 0,4–1,2% ning järgmisel aastal 0,5–2,5%. 2009. aastal oli majanduslangus euroalal keskmiselt 4%, Soomes ja Rootsis osutus langus isegi suuremaks. Samas on 2010. aasta

Joonis 1. Maailmamajanduse kogutoodang ja kaubandus

Allikas: World Economic Outlook

kasvuväljavaade nende riikide jaoks võrreldes sūgise hinnanuga paranenud ja eeldatavasti kasvab Soome ja Rootsi majandus edaspidi euroala keskmisest taas kiiremini. Eesti majanduse väljavaate paranemiseks on vaja nõudluse suurenemist nendel turgudel, kuhu Põhjamaad ekspordivad. Ka selles suhtes on optimism mõnevõrra kasvanud, eriti mis puudutab Aasia-suunalist eksporti. Kuna Eesti lõunanaabrite majanduslangus on olnud sūgav, ei paku nende nõudlus sealset suurt tööpuudust ja eelarvekärpeid arvestades lähiajal Eesti majandusele olulist tuge. Sellele vaatamata on ka Läti ja Leedu ekspordisektor siiski elavnenu ning nende majanduskasvu prognoosid on sūgisega võrreldes muutunud järjest optimistlikumaks.

Eesti välisnõudluse madalseis jäi eelmise aasta teise kvartalisse, kui välisnõudluse maht oli haripunktiga võrreldes ligikaudu viiendiku võrra väiksem. 2009. aasta teises pooles alanud välisnõudluse paranemine jätkub kogu prognoosiperioodi vältel. Majandusprognoosi eeldus välisnõudluse kohta rajaneb konsensusprognoosidel¹, mille kohaselt on Eesti peamised kaubanduspartnerid 2012. aasta lõpuks hinnangu-

liselt kolmveerandi kriisiaja majanduslangusest tasa teinud. See tähendab, et võrreldes madalpunktiga kosub välisnõudlus ligikaudu viiendiku võrra: 2010. aasta lõpuks 8% ning 2011. ja 2012. aasta lõpuks vastavalt 13% ja 20%. Kuue kuu EURIBORi eelduseks oleme prognoosis võtnud 1,1% 2010. aastal ning kahel järgneval aastal vastavalt 2,1% ja 2,5% (vt tabel 1).

Maailmamajanduse inflatsioon ei aeglustunud 2009. aastal nii kiiresti, kui majanduskriisiga kaasnenud SKP langust arvestades oodata oleks võinud. Eelmisel aastal kasvasid hinnad arenenud riikides 0,2% ning arengumaades 5,2%. Nūdseks on üldise hinnalanguse ja sellega kaasnevate ohtude tõenäosus märksa väiksem. Seosed majanduskasvu, inflatsiooni ja tööpuuduse vahel on IMFi hinnangul nõrgenenud ja seda võib osaliselt kanda ülitõetava majanduspoliitika arvele. Käesolevaks aastaks prognoosib IMF arenenud riikides inflatsiooniks 1,5% ja arengumaades 5,7%. Järgmisel aastal on oodata inflatsioonitempo kiirenemist. EKP prognoosib euroala inflatsiooniks 2010. aastal 0,8–1,6% ja 2011. aastal 0,9–2,1%.

¹ Consensus Forecast, Nordic Barometer, Eurozone Barometer.

Tabel 1. Prognoosi välismajandusest tingitud eeldused

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kodumajapidamiste energia hinnatõus (%)	8,8	13,7	25,4	4,1	5,6	6,5	3,8
Valitsussektori investeeringud (mld krooni)	9,8	12,7	13,4	10,4	10,7	10,9	11,1
Nafta hind perioodi lõpus (dollarit barreli eest)	65,0	72,5	97,2	61,6	80,5	83,1	84,1
USD/EEK kurss perioodi keskmisena	12,5	11,4	10,7	11,3	11,3	11,3	11,3
6 kuu EURIBOR (%)	3,2	4,3	4,7	1,4	1,1	2,1	2,5
Tarbijate kindlustunde indikaator	9,1	2,0	-19,8	-25,5	-10,9	-5,4	-1,4

Allikad: Eesti Pank; Reuters; muud allikad

Toormehindade langus saavutas põhja 2009. aasta veebruaris ning seejärel on hinnad tõusnud kiiremini kui varasemate majanduskriiside järgsel ajal keskmiselt. Selle põhjused on nõudluse oodatust kiirem taastumine, eelkõige just Aasias, ja väiksem liiate laovarude hulk. Toornafta kallines 2009. aasta jooksul dollarites ligikaudu 90% ja eurodes 80%. Energiahinnad sõltuvad lühemas plaanis eelkõige pakkumise muutustest oligopoolsel ehk väheste suurpakkujatega turul ja valuutakursi muutustest. Lisaks naftahinnale tõusid ka metallide hinnad 2009. aasta lõpus hüppeliselt, mille põhjustas eelkõige tarbimise kasv Hiinas. Toiduainete hinnatase ei ole seevastu eelmise aasta madalseisust kuigi palju kõrgemale tõusnud.

PROGNOOSI PÕHISTESNAARIUM

Majandusaktiivsus

Eesti majandusaktiivsuse kiire langus on asendunud stabiliseerumisega. Majanduse maht suures peale ligikaudu kahe aasta pikkust langusperioodi 2009. aasta neljandas kvartalis kolmanda kvartaliga võrreldes 2,5%. Aastataguse perioodiga võrreldes oli langus endiselt suur ehk 9,4%². Kvartali võrdluses toimunud tõusule aitas kaasa aktsiisimäärade tõstmisest ajendatud ajutine laovarude suurendamine. Selle teguri võrra tuleb 2010. aasta esimese kvartali kasv väiksem. Eelmise aasta kokkuvõttes vähenes majanduse

maht 14,1% ning kõrgseisuga võrreldes ligikaudu 20%, alanedes 2005. aasta tasemele.

Eesti majanduslangus kujunes 2009. aastal väga laiapõhjaliseks, hõlmates nii sisenõudlusele kui ka ekspordile suunatud sektoreid. Suurem kogutoodangu tagasilöökk leidis aset ehituses (-30%), finantsvahenduses (-27%), töötlevas tööstuses (-26%) ning hotellide ja restoranide valdkonnas (-23%). Nendes tegevusharudes vähenes töökohtade arv enam kui mujal. Kogutoodang kasvab seevastu üksnes metsamajanduses (17%), kalanduses (6%) ning avaliku halduse, riigikaitse ja kohustusliku sotsiaalkindlustuse alal (1%).

Siseturule suunatud tegevusaladel olid majandusaktiivsuse elavnemise märgid tagasihoidlikud. Tööstustoodangu müük välisturgudel kahanes 2009. aastal küll enam, kuid on nüüd hakanud ka kiiremini taastuma. Kõige rohkem on taastunud välisnõudlus kestvuskauapade järele, mille puhul nõudluse langus oli samuti suurem. 2010. aasta alguses on jätkuvalt suur osa tootmisvõimsusest kasutamata ning tootmismahu kasvu pidurdab põhiliselt vähene nõudlus. Kindlustunde indikaatorid on sügisega võrreldes mitmes majandussektoris siiski paranenud ning jõuavad tööstuses ja teeninduses lähikvartalites varasemate perioodide keskmisega võrreldavale tasemele. Selge erandi moodustab ehitussektor, kus kindlustunne on endiselt väga madal.

² Sesoonselt ja tööpäevade arvuga kohandatud.

Võrreldes sügisega on oluliselt kahanenud nende ettevõtete osakaal, kus plaanitakse lähikuudel tööjõudu vähendada. See lisab kinnitust, et tootmistegevuse ümberkorraldamine ettevõtlussektoris hakkab lõpule jõudma ning tootmise maht on stabiliseerumas. Samas ei ole kuigivõrd suurenenud nende ettevõtete osakaal, kus lähikuudel töötajate arv võiks hakata kasvama. Seega kestab madala majandusaktiivsusega periood veel mõnda aega.

Kuigi majandusaktiivsus püsib lähiajal madal, suureneb majanduse maht välisnõudluse toel vähehaaval (vt tabel 2). Vaba tootmisvõimsuse olemasolu võimaldab tootmismahtu lähiperioodil ilma kulusid oluliselt suurendamata kergesti tõsta. Jätkusuutliku kasvu saavutamiseks on aga hädavajalik investeerimisaktiivsuse tõus. Eelmisel aastal langes ettevõtete investeeringute osakaal SKPs 13–14%ni, mis on mitme protsendipunkti

võrra madalam isegi kümne aasta taguse kriisiaja tasemega võrreldes. Kiire kasvu aastatel ulatus see näitaja koguni 22–23%ni. Investeerimisaktiivsuse kasvuväljavaade ei ole lähiajal paraku kuigi soodne, sest pärast sügavat langust on uue kasvutsükli alustamiseks majanduses veel vähe rahalisi vahendeid. Euro oodatav kasutuselevõtt toetaks välisinvesteeringute sissevoolu, mis on viimasel ajal olnud tagasihoidlik. Euro aitaks majandust elavdada mõningal määral ka ootuste paranemise kaudu. Paariaastases perspektiivis mõjutab majandusprofiili eelkõige siiski eksporditurgudel tulu teenimise võimekus. Selleks tuleb languse ajal sisenõudluse teenindamisest vabanenud tootmissisendeid suunata ekspordisektorisse. Keskmises perspektiivis jääb Eesti majanduskasv senisest märksa aeglasemaks, kuid on Skandinaavias asuvate peamiste kaubanduspartnerite kasvust siiski 1–2 protsendipunkti võrra kõrgem.

Tabel 2. Majandusprognosis põhinäitajate kaupa

	Erinevus eelmisest prognosisist										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	
SKP (mild krooni)	207,0	244,5	251,5	214,8	213,6	223,0	233,4	0,9	1,8	-1,3	
SKP muutus püsivõimsuses (%)	10,0	7,2	-3,6	-14,1	1,0	4,0	3,3	0,1	-0,4	-0,6	
Ühtlustatud tarbijahindade indeksi muutus (%)	4,4	6,7	10,6	0,2	1,3	1,1	1,3	0,2	1,7	-0,6	
SKP deflaatori muutus (%)	7,6	10,2	6,7	-0,6	-1,6	0,3	1,3	0,3	0,8	-0,8	
Jooksevõla (% SKPst)	-16,9	-17,8	-9,4	4,6	3,4	1,5	-1,2	-1,7	3,0	6,7	
Võlgnevus välismaailma suhtes (jooksev- ja kapitalikonto; % SKPst)	-14,7	-16,8	-8,4	7,4	6,5	5,0	2,3	-1,0	3,2	7,3	
Eratarbimise muutus püsivõimsuses (%)	13,0	9,1	-4,8	-18,9	-5,6	1,6	3,8	-0,7	-5,7	-4,5	
Valitsussektori tarbimise muutus püsivõimsuses (%)	3,5	3,7	4,1	-0,5	-1,0	-1,2	1,4	4,6	0,2	-0,1	
Investeeringute muutus püsivõimsuses (%)	18,5	9,0	-12,1	-34,5	1,9	10,6	9,6	1,1	3,0	-1,2	
Ekspordi muutus püsivõimsuses (%)	14,0	0,0	-0,7	-11,2	7,7	8,1	6,8	0,8	2,5	-2,2	
Impordi muutus püsivõimsuses (%)	22,9	4,7	-8,7	-26,8	6,1	9,0	10,8	1,3	-2,2	-8,8	
Tööpuudus (%)	5,9	4,7	5,5	13,8	16,0	14,5	13,2	-0,7	-0,6	0,2	
Hõive muutus (%)	6,4	1,4	0,2	-9,2	-2,7	1,4	1,1	0,9	0,6	-0,9	
SKP muutus töötaja kohta püsivõimsuses (%)	3,3	5,7	-3,7	-5,3	3,8	2,6	2,2	-	-	-	
Reaalpalka muutus (%)	10,4	12,0	4,3	-3,8	-4,2	0,1	1,9	0,5	-0,2	-0,4	
Keskmise brutopalka muutus (%)	16,2	20,4	13,8	-4,6	-3,8	1,2	3,2	0,0	0,6	-0,8	
Rahapakumise muutus perioodi lõpus (%)	27,7	14,0	5,6	1,0	0,3	2,6	4,0	1,9	-1,6	0,1	
Laenumahu muutus perioodi lõpus (%)	51,6	30,2	7,3	-6,4	-2,4	2,3	3,8	-0,1	-2,3	-0,8	
Brutovälisvõlg (% SKPst)	96,8	109,8	118,5	126,8	124,6	109,4	109,7	-0,4	-4,6	0,6	
Eelarve tasakaal (% SKPst)	2,3	2,6	-2,8	-1,7	-2,2	-2,3	-1,8	1,3	0,6	-0,8	

Allikad: statistikaamet, Eurostat, Eesti Pank

Sisenõudlus

Eelmine aasta kujunes paljudele ettevõtetele ja majapidamistele ning ka valitsussektorile varem tehtud plaanide ümbervaatomise aastaks. Kriis maailmamajanduses süvendas kiiresti arusaama, et sissetulekute järsk vähenemine ei ole ajutine ning seetõttu on püsivad kulukärped ellujäämiseks hädavajalikud. Osade majandusagentide jaoks kujunesid kärped siiski üksnes ettevaatlikkusest tingitud sammuks, kuna ebakindlus oli isegi lähituleviku väljavaate suhtes väga suur, rääkimata pikemast perspektiivist. Seetõttu vajus sisenõudlus eelmise aasta jooksul järjest sügavamasse madalseisu. Aastatagusega võrreldes oli nõudluse langus kolme esimese kvartali jooksul keskmiselt 26%. Neljandas kvartalis pidurdus langus 17%ni, kuid see oli eelkõige tingitud madalast võrdlusbaasist. Aasta lõpus hakkas sisenõudluse langus kvartali võrdluses siiski ka lõppemise märke näitama (vt joonis 2).

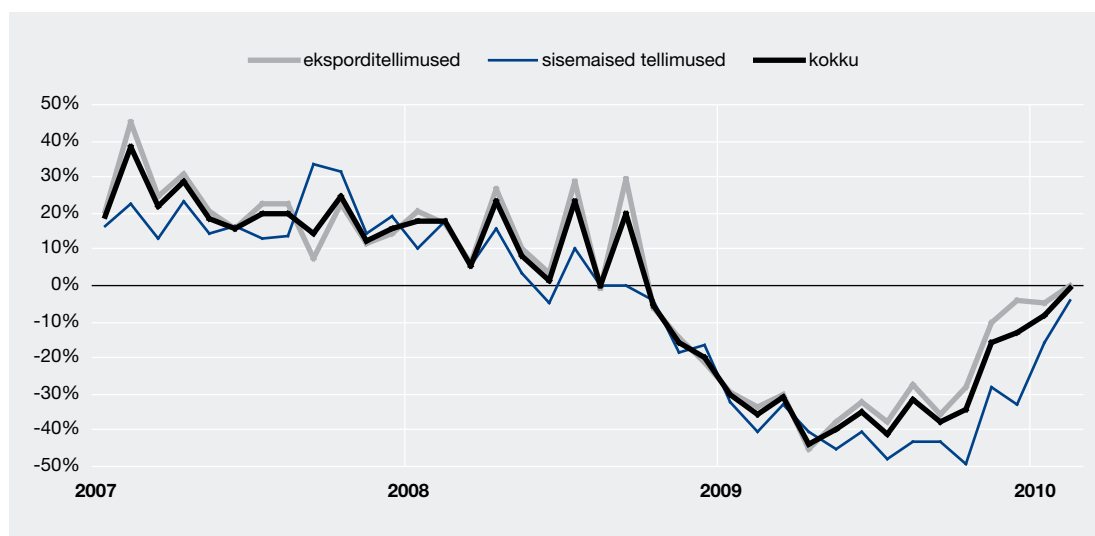
Sisenõudluse suure languse tõttu jääb selle maht 2010. aastal 2003. aastaga võrreldavale tasemele. Sisenõudluse taastumine prognoosi-

perioodil toimub eksporditulude taastumisega võrreldes viitajaga. Kõigepealt on vaja, et üldine kindlustunne paraneks ning pangandussektor pakuks majandusele suuremat tuge. Sisenõudlus ei taastu kuigi kiiresti, sest suur tööpuudus pärsib tarbimiskulutuste kasvu veel mitme aasta jooksul. Hõivatute arvu poolest on käesolev aasta võrreldav 2001. aastaga.

Eratarbimine

Eratarbimise langus osutus kriisi ajal SKP langusest suuremaks. Eelnevate aastate tarbimiskulutuste jõulist kasvu soodustas nii palgatõus kui ka hoogne laenamine. Majanduslanguse käigus taandus varasemate aastate tarbimismahu juurdekasv täies ulatuses – kui aastatel 2006-2007 kasvas majapidamiste tarbimine 23%, siis aastatel 2008-2009 alanes see samuti 23%. Ligi kaudu 20% eratarbimise kahanemisest leidis aset 2009. aastal.

Eesti majapidamised pole varem nii jõuliselt korrektsioone tarbimises kui 2009. aastal teinud. Eelkõige jäeti tegemata suuremad ostud: autod, rõivad, audio-, video- ja telefoniseadmed. Samas vähendati ka esmatarbekaupadele ning sealhul-

Joonis 2. Töötleva tööstuse tellimuste aastakasv

Allikas: statistikaamet

gas söögile tehtavad kulutusi. Viimased vähene- sid neljandas kvartalis aastatagusega võrreldes koguni 14,1%. See näitab, et osade majapida- miste jaoks on eelarve muutunud väga pingeli- seks.

2010. aastal jääb eratarbimise maht ligikaudu 2004. aasta tasemele ning panustab majandus- kasvu endiselt negatiivselt. Uute töökohtade loo- mine ja majanduse üldise olukorra paranemine suurendavad lähiaastatel majapidamiste sisse- tulekuid, toetades sel moel eratarbimise taas- tumist. Ettevõtetes tehtavate ümberkorralduste lõpuleviimine aitab lähiajal töökoha säilitanud inimeste kindlustunnet tõsta ja see võimaldab neil hakata taas julgelt laenu võtma.

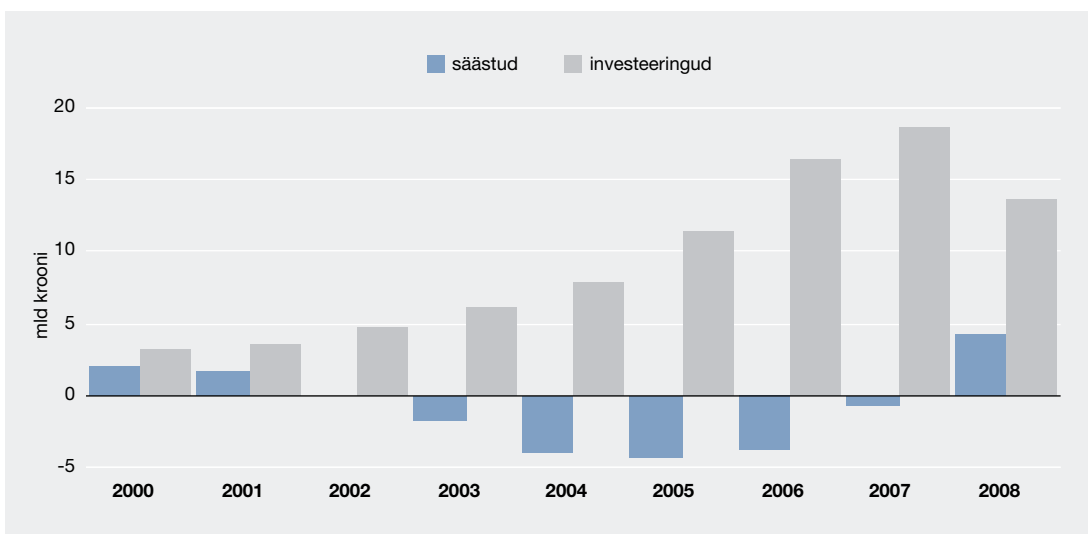
Lähiaastate majanduskasvu mõjutabki suu- rel määral see, millise jälje jätab langusperiood majapidamiste kindlustundele ja säästmishar- jumustele. Majanduses tervikuna kujunes tarbi- miskulutuste langus 2009. aastal sissetulekute langusest märgatavalt suuremaks ning sääst- mine kasvas hinnanguliselt 11%ni majapida- miste kasutatavast tulust. Veel paar aastat taga- si oli majapidamiste säästmine nullilähedane.

Eelmisel aastal aga säästud suurenesid süve- neva ebakindluse tõttu, kuid selle teguri mõju on raske hinnata (vt joonis 3). 2009. aasta keskel jõustunud töölepinguseaduse muudatused või- sid samuti palgatöötajate kindlustunnet töökoha säilimise suhtes vähendada ning panna neid enam säästma.

Investeeringud

Eesti majanduse investeerimisaktiivsus oli 2009. aastal varasemate perioodidega võrreldes väga madal – investeeringud moodustasid SKPst vaid 21,8%, mida on 2006.–2008. aasta kõrgseisust pea kolmandiku võrra vähem. Investeerimise madalseis jätkub ka sel aastal. Elavnemist võib loota pikemas perspektiivis siis, kui eksporditu- lud suurenevad ning kui Eesti võtab kasutusele euro. Investeerimisaktiivsus võib suurene- da eelkõige välisettevõtete toel, sest sisemisi res- sursse on majandusel vähevõitu. Valitsussektori investeeringute osakaal kriisi ajal ei muutunud ning jääb eeldatavasti ka lähiaastatel püsima 5% tasemele SKPst.

Kiire majanduslangus tõi kaasa nõudluse äki- lise vähenemise ning tootmisressursside alaka-

Joonis 3. Majapidamiste säästud ja investeeringud

Allikas: statistikaamet

сутuse, mistõttu praegu puudub suur vajadus täiendavate kapitalimahutuste tegemiseks. Eesti Konjunktuuriinstituudi andmetel oli 2010. aasta algul tootmisressursside rakendatuse tase 60%, olles siiski eelneva aasta madalseisust mõnevõrra suurem. Paljudel ettevõtetel puudub kriisist ülesaamisel vajadus uute investeeringute abil oma tootmisvõimsust suurendada, kuna ressursid seisavad jõude ning nõudluse taastudes saab need uuesti tööle rakendada. Kiire kasvu aastatel investeeriti märkimisväärselt hoonetesse, rajatistesse ja eluruumidesse. 2009. aastal moodustasid sellised investeeringud langusest ligikaudu poole.

Vähenenud nõudlusega on paraku kaasnenud ka eelistuste muutused ning osasid hüviseid vajatakse varasemast märksa vähem. Seetõttu tuleks osa varem tehtud investeeringutest tootlikumaks ümber kujundada. See ning vabanevad ressursi suunamine välisnõudluse teenindamisse nõuab seevastu täiendavaid laenuvahendeid ja senisest erineva oskusteabe kaasamist. Ressursside ümberpaigutamine majanduses ning sujuv üleminek uude kasvuetappi eeldab ka

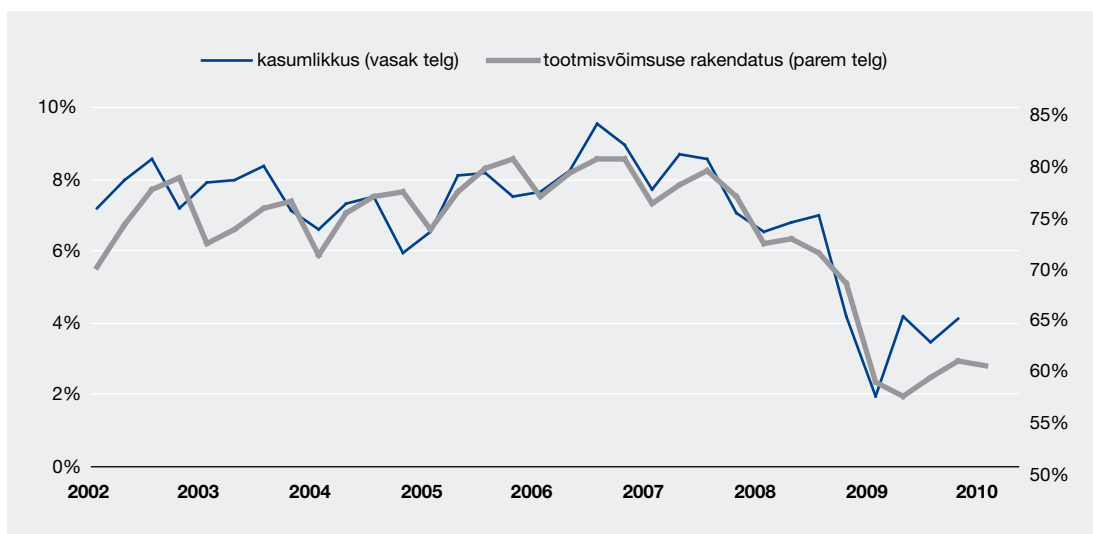
võlausaldajate paindlikku suhtumist, sest paljud ettevõtted peavad samal ajal oma laenukoormust vähendama.

2009. aastal kahanesid ettevõtete kasumid rahalises vääringus 56%, mistõttu neil napib uue investeerimistsükli tarbeks sisemisi rahalisi ressursse. Ettevõtted vähendasid küll märkimisväärselt kulusid, kuid kogukasumi osatähtsus müügikäibes jäi isegi veel eelmise aasta lõpus pikema perioodi keskmisele tunduvalt alla (vt joonis 4).

Varud

Majanduse kiire kasvu aastatel kogunenud varude tase hakkas alanema 2008. aastal. Varude vähenemise osatähtsus majanduslanguses on olnud suur. Vähenemisele on aidanud kaasa nii nõudluse alanemine kui ka varude hoidmisega seotud alternatiivkulude kasv.

2010. aastal varude vähenemine aeglustub ning pöördub kasvuks eeldatavasti aasta teisel poolel. Varude taset mõjutab oluliselt jätkusuutliku majanduskasvu oodatav taastumine.

Joonis 4. Tööstuse kasumlikkus ja tootmisvõimsuse rakendatuse tase

Allikad: statistikaamet, konjunktuuriinstituut

Välistasakaal ja konkurentsivõime

Välisvõla järjepidev suurenemine ja välismaiste säästude ulatuslik kasutamine olid pikka aega üheks Eesti majanduse haavatavust näitavaks teguriks. Eelmisel aastal hakkas Eesti sõltuvus välismaailma rahastamisest vähenema. Kui veel 2008. aasta lõpus oli välisvõlg 298 miljardit krooni, siis eelmise aasta lõpuks oli see kahanenud juba 272 miljardini. Samuti läks pikka aega puudujäägis olnud jooksevkonto 4,6% sse ülejääki. Eesti muutus välismaailma suhtes laenuvõtjast laenuandjaks, ehkki sisulises mõttes hakkasime enam säästma ja oma laenusid välismaailmale tagasi maksma.

Jooksevkonto ülejäägi tekkesse panustas eelkõige kaubabilansi puudujäägi vähenemine, 11,7%lt 2008. aastal 3,9%ni 2009. aastal. Teenuste bilansi ülejääk on maailmamajanduse kriisile vaatamata isegi suurenenud, tõustes 7,5%lt 9,2%ni. Seda on enam, kui veel aasta tagasi loota julgesime. Prognoosiperioodi esimesel poolel jääb jooksevkonto ülejääki ning majanduses jätkub laenukoormuse vähendamine. Mida aeg edasi, seda tõenäolisemaks muutub jooksevkonto puudujäägi teke, sest majandusaktiivsuse taastudes elavneb viimaks ka sisenõudlus. Kui kiire kasvu aastatel rahastati sisenõudlust eelkõige pankade kaudu tuleva väliskapitaliga, siis prognoosiperioodil on see rahastamiskanal kindlasti vähemtähtis ning olulisemaks muutuvad välismaised otseinvesteeringud ja ka portfelliinvesteeringud. Samuti jätkub hoogne rahastamine Euroopa Liidu fondide kaudu, kust järgnevatel aastatel laekub rahalisi vahendeid 3–4% ulatuses SKPst aastas.

Välistasakaalu mõjutab oluliselt Eesti majanduse ekspordivõimekus, mis määrab ära selle, kui palju tulu välisurgudelt teenida suudetakse. Väliskaubanduse paranemisest annab tunnistust ekspordimahu kasv möödunud poolaastal. Aasta arvestuses kahanes eksporditoodete jooksevhindades ligi neljandiku võrra, suuremaks kaotajaks osutu-

sid kapitalikaupadega seonduvad tööstusharud. Teenuste eksport osutus seevastu üleilmse kriisi suhtes vähem tundlikuks, langes üksnes 11%. Teenuste ekspordi languses mängisid suurt rolli kaubaveomahu kahanemise tõttu vähenenud veoteenused. Keskmisest paremini läks näiteks arvutiteenuste eksportijatel, kel õnnestus ekspordimahtu 10% kasvatada. Esialgsetel hinnangutel suutsid teenuseeksportijad Euroopa Liidu siseturul 2009. aastal turuosa suurendada. Kaubaekspordi väljavaade on 2010. aasta alguses veelgi paranenud ning kasv on aastatagusega võrreldes kiirenud isegi üle 10%.

Palga (eriti tööleasumisel nõutava palga) langus ning kõrge tööpuudus suurendavad töajokuludel põhinevat konkurentsivõimet, sest uue tööjõu leidmine on muutunud lihtsamaks ja odavamaks. Esmajoones lihtsustab see madala oskustasemega ning kapitalimahukusega tootmisharude tootmismahu taastumist. Eesti ettevõtted võivad lähiaastatel turuosa ennekõike madala teadmistemahukusega ning kõrge tööjõumahukusega sektorites. Kapitalimahukate sektorite arendamine on pikaajalisem, kuna see nõuab suuremaid investeeringuid tootmisvaradesse ning ka inimkapitali. Majanduse pikaajalise konkurentsivõime seisukohalt on oluline tootlikkuse järjepidev tõus.

Tööturg

Tööturul on aset leidnud jõulised korrektsioonid. Märkimisväärne osa töötajatest on koondatud nendest ettevõtetest, kus kiire kasvu ajal pikaajalise kasvuvõimekuse loomisse ei panustatud. Praeguseks on Eesti majanduslanguse pidurdumine vähendanud nii ettevõtete kui ka majapidamiste pessimismi ning 2010. aasta alguses aeglustus ka töökohtade arvu langus. Uute töökohtade loomine on hoogustunud, kuid on siiski tagasihoidlik, arvestades väga kõrget tööpuuduse taset. Prognoosiperioodil tööpuudus väheneb, kuid jääb varasemate aastatega võrreldes väga kõrgeks ning püsib tõsine struktuurse tööpuuduse suurenemise oht.

Hõive ja tootlikkus

2009. aastal oli tööga hõivatuid keskmiselt 596 000 ehk 61 000 võrra (9,2%) vähem kui aasta varem. Töökohtade arv vähenes eelnevatel aastatel üle võimete kasvanud sektorites nagu ehitus (–28%), kuid ka mitmes töötleva tööstuse tegevusharus (kokku keskmiselt –15,7%).

Langusperioodi ajal reguleerisid tööandjad tööjõuvajadust muu hulgas töötundide arvu muutmise teel, mis aitas tööjõukulusid tublisti vähendada. Eelmisel aastal alanes töötundide arv ühe töötaja kohta koguni 6,9% võrreldes 2008. aastaga, kui töötundide langus ulatus 1,6%ni. Töötundide ja hõive vähenemine tõi 2009. aasta teises kvartalis kaasa töötunnile taandatud tootlikkuse 0,8% aastakasvu, mis neljandas kvartalis kiirenes juba 8%ni. Enne seda oli tunnitootlikkus olnud languses neli järjestikust kvartalit. Töövõtjate poolelt vaadatuna vaeghõive seevastu suurenes – eelmisel aastal soovis 13 000 inimest rohkem tööd teha, kui tööandjad neile seda pakuda suutsid. Majandusaktiivsuse taastumine ei too alati kaasa vabade ametikohtade arvu kohest tõusu, sest ettevõtete jaoks on soodsam esmalt suurendada töötundide arvu.

Füüsilisest isikust ettevõtjad reageerisid kriisile kiiremini, kaotades languse ajal töökohti ja luues uusi, kui langus hakkas pidurduma. See tõttu ettevõtjate osatähtsus koguhõives lähiajal tõenäoliselt mõnevõrra kasvab. Massilist töökohtade taasloomist pole prognoosiperioodil suletud sektoris loota, küll aga võib töötlevas tööstuses ja veonduses töötajate arv eksporditaastudes suurenema hakata. Alates Euroopa Liiduga ühinemisest on suurenenud eestimaa laste huvi välismaal töötada ning eelmisel aastal sai see huvi tublisti hoogu juurde. 2009. aasta viimases kvartalis oli välismaal tööl üle 19 000³ inimese. Usutavasti see tendents jätkub.

Tööpuudus

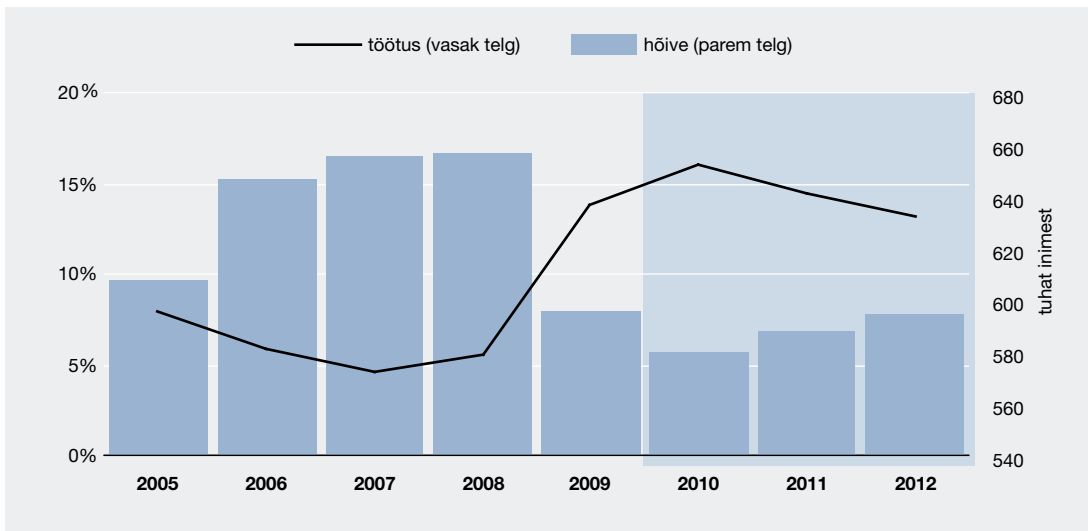
2009. aastal kasvas ILO meetodika kohaselt aasta keskmine töötute arv 95 000ni ja töötuse määr 13,8%ni, mis on Eesti taasiseseisvusa kõrgeimad näitajad. Aasta viimases kvartalis suurenes tööpuudus koguni 15,5%ni (vt joonis 5). Töötuse määr on suurem noorte, meeste, sisserändajate ja lihttöölise hulgas. Selline arengusuund on omane nii Eestile kui ka kogu Euroopa Liidule. Töötuse määra kasvuga on kaasnenud pikaajaliste töötute osatähtsuse suurenemine. Enamasti on neil tööturule raskem naasta, mistõttu osa neist loobub töötusloost ja muutub majanduslikult mitteaktiivseks. Praegu on inimeste majanduslik aktiivsus veel siiski suur. Osaliselt on see seletatav asjaoluga, et töötustaatus võimaldab ligipääsu mitmetele hüvistele (haigekassa kindlustus, töötule abiraha, täiendõppe rahastamise võimalused).

Kriisiga kaasnev pikaajaline tööpuudus mängib olulist rolli struktuurse tööpuuduse kujunemisel tööturu hüstereesi⁴ kaudu. Statistikal tuginedes võib öelda, et kuigi töötuse üldine määr saavutab kõrgtaseme käesoleva aasta esimesel poolel, siis pikaajalise töötuse määr jätkab järjepidevat tõusu nii sellel kui ka järgmisel aastal. 2012. aastaks on see tõusnud üle 7% aktiivsest tööjõust. Suur struktuurne tööpuudus võib tulevikus oluliselt mõjutada Eesti kogutoodangu taset, sest pikk töötusperiood avaldab mõju inimeste tööhajumustele, vähendab nende kutseoskuseid ja muudab nad vähem tootlikuks. Struktuurse tööpuuduse leevendamisel on suur roll riiklikul tööturukorraldusel.

Noorte suur töötus on pikemas perspektiivis tõsine sotsiaalne riskitegur. See võib põhjustada selle vanuserühma tõrjutust tööturul pikki aastaid ning neile rakenduse leidmine osutub raskeks ka

³ Ei hõlma inimesi, kes on alaliselt välismaale tööle ja elama läinud.

⁴ Hüsteres on tööturu eripära, mille avaldumise korral ei pruugi kiiresti kasvanud töötus sama kiiresti alaneda ja reageerib majanduse taastumisele palju suurema viitajaga.

Joonis 5. Hõive ja töötus

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

paremate aegade saabumisel majanduses. Seejärel on aktiivse tööturupoliitika rakendamine väga tähtis iseäranis noorte puhul. Kui noortel ei ole võimalik töökogemust saada, võib abi olla kutseoskuste suurendamisest täiendõppeprogrammide kaudu.

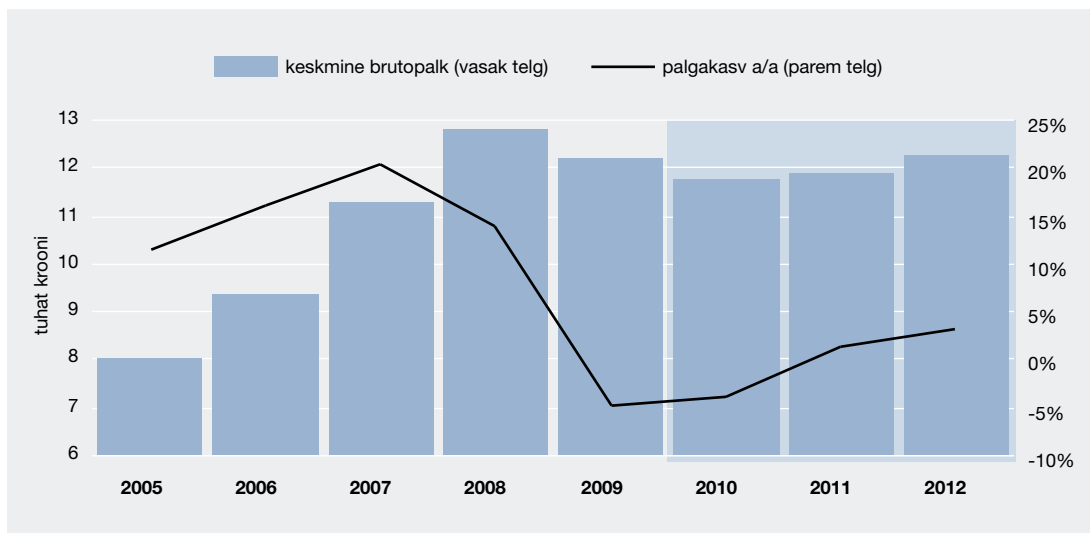
2010. aasta esimesel poolel jõuab töötute arvu juurdekasv siiski lõpule. Kuna tootmisvõimsus on praegu tugevalt alakoormatud, ei plaani ettevõtjad aktiivset töökohtade loomist lähema aasta jooksul. Paariaastases perspektiivis hõive küll suureneb, kuid ülikõrget tööpuudust see väga palju ei leevenda. Jätkuvalt kasvab nende inimeste arv, kes suunduvad välismaale tööd otsima, lähuvad pensionile või loobuvad töö otsimisest. 15–64aastaste arv väheneb prognoosiperioodil demograafiliste prognooside põhjal igal aastal keskeltläbi paari tuhande võrra.

Palgad ja tööjõukulud

Ettevõtted on majanduslanguse ajal ulatuslikult tööjõukulusid vähendanud. Eelkõige on alandatud töötajate arvu, kuid ka palku. Eelmisel aastal vähenes keskmine nominaalpalk 4,6%, kusjuures

aasta lõpus oli langus isegi suurem, ulatudes 6,5%ni (vt joonis 6). Avaliku sektori palgad alanesid sellal erasektoriga võrreldes isegi enam – 10,9% võrrelduna 4,8%ga. Kõige rohkem mõjutavad palgalangust töötasu muutused ehituses, töötlevas tööstuses ning hulgi- ja jaekaubanduses. Aastatagusega võrreldes kärbiti majanduses tööjõukulusid kokku 13%.

Ettevõtted on töötajate palgakulude vähendamiseks kasutanud erinevaid võimalusi alates preemiate, lisatasude ja muude hüvivate kaotamisest kuni põhipalga alandamiseni. 2010. aasta esimesel poolel palgalangus aasta arvestuses jätkub, millele järgneb stabiliseerumine. Keskmise palgataseme edasine muutus sõltub mitmest tegurist. Kui töötundide arvu suurenemine ja preemiate taastamine tõstab keskmist palka, siis eelmise aasta lõpu kogemus näitab, et uusi töötajaid värvatakse keskmisest madalama palgaga. Mida suuremaks kasvab pikaajalise ja struktuurse töötuse osakaal, seda vähem töötus keskmist palka allapoole suruda suudab. Osades sektorites ei saa isegi välistada ohtu, et palgatõusurve võib suurele töötusele vaatamata hoopis kasvada.

Joonis 6. Palgakasv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Hinnad

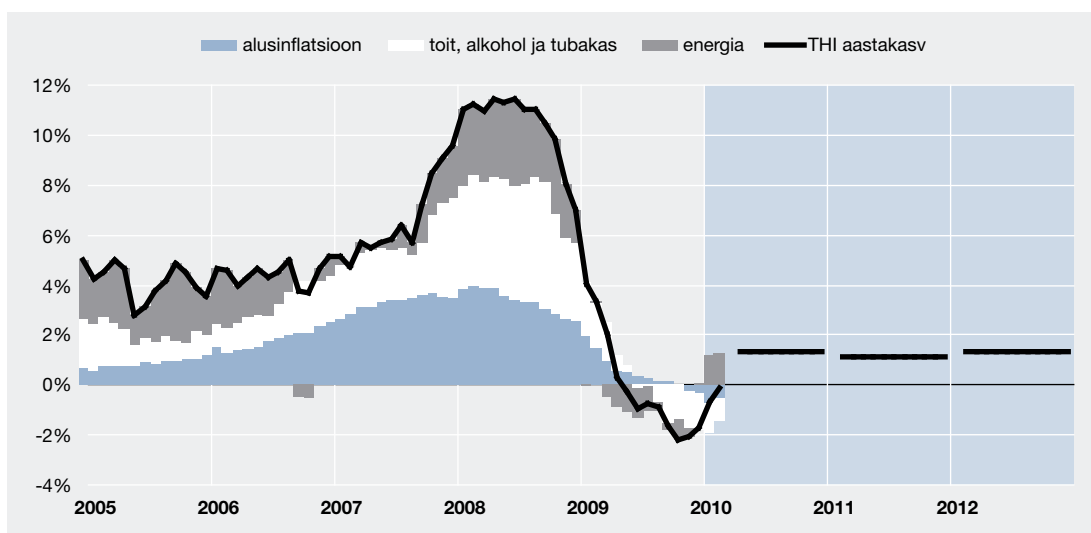
Aastatel 2006–2008 oli Eesti inflatsioon märgatavalt kiirem, kui meie hinnataseme pikaajaline Euroopa hinnatasemega ühildumise tempo seda oletada lubaks. Eesti hinnataset arvesse võttes võiks tasakaalus inflatsioon olla 1–2 protsendipunkti võrra kõrgem kui Euroopa Liidu keskmiselt. 2008. aastaks oli Eesti hinnatase tõusnud ligikaudu 70%ni, kuid elanike ostujõud oli samal ajal 67% Euroopa Liidu keskmisest. Eelmisel aastal hindade ja sissetulekute vaheline lõhe süvenes, sest sissetulekud vähenesid üleilmse majanduskriisi tõttu märkimisväärselt. Paljude teenuste ja tööstuskaupade suhteliselt kõrge hinnatase võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikide omaga näitab hindade kohandumise vajadust. Hinnataseme langus on vajalik ka selleks, et tasakaalustada vahetuskursi kallinemist kaubanduspartnerite valuutade suhtes. Tarbijahindade põhjal arvatud krooni reaalne efektiivne vahetuskurs oli 2009. aastal keskmiselt 1,5–2% kõrgem kui aasta varem, mis tulenes peamiselt krooni nominaalse kursi kallinemisest.

Eesti tarbijahindade tase jätkas eelmise aasta teisel poolel langustrendi, olles 2008. aasta

oktoobri kõrgseisust alanenud 2,2%. Hinnataseme alanemist pidurdas mitu maksumuudatust, ilma milleta oleks hinnatase langenud rohkem kui 3%. Eelmisel aastal andsid suurima panuse langusse eelkõige toiduained ja majapidamises kasutatav energia, mis on valdavalt välismajanduse trendidest sõltuvad hüvised. Need hüvised, mida mõjutavad põhiliselt sisemajanduslikud tegurid, panustasid hinnataseme langusse oodatust vähem. Nii näiteks pole teenuste hinnad olnud allapoole paindlikud samas ulatuses, nagu need olid ülespoole paindlikud kiire kasvu aastatel. Seetõttu võib nende hüviste hindade kohandumine alles ees olla. Märtsis tõusis hinnatase 1,3% ning aasta arvestuses ulatus inflatsioon 1,7%ni. See oli oodatust kiirem hinnatõus, mis leidis samas suurusjärgus aset mitmes euroala riigis. Sedavõrd kiire kuise hinnatõusu põhjustasid kolm tegurit: nafta kallinemine, mida võimendas krooni nominaalse vahetuskursi odavnemine dollari suhtes, ilmastikuolude tõttu märksa kallima värske köögivilja turuletulek ning sideteenuste üllatuslik hinnatõus peaaegu kümnendiku võrra.

Kevadprognoosi kohaselt tõusevad tarbijahinnad 2010. aastal 1,3% (vt joonis 7). Inflatsioonisurve

Joonis 7. Inflatsiooni struktuur ja prognoos

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

tugevneb mitmel põhjusel. Ainuüksi administratiivsed meetmed suurendavad inflatsiooni käesoleval aastal rohkem kui 1,5 protsendipunkti võrra, sest osa meetmete mõjust kandub üle eelmisest aastast. Lisaks on mitmed varahinnad pikaajalisest keskmisest oluliselt madalamad ning võivad kasvama hakata. Suurenenud on ka välismajandusest lähtuva inflatsiooni oht, eelkõige energia kallinemise tõttu. Ettevõtete kasumid on olnud pikemat aega väga suures madalseisus ning ei saa välistada, et osa ettevõteteid võivad kasumi suurendamiseks hindu tõsta. Kuna aga majapidamiste sissetulekud on kahanenud, ei pruugi see majanduses tervikuna soovitud mõju anda, sest üht tüüpi kulutuste suurenemine sunnib majapidamisi vähendama teiste hüviste tarbimist. Selline hinnatõus aga pärsib majandusaktiivsuse taastumist.

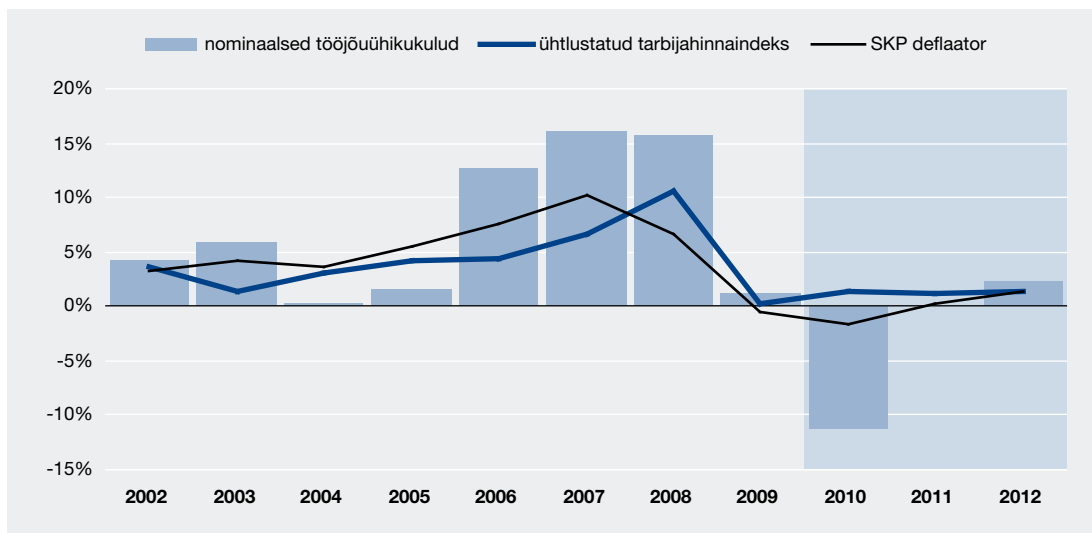
2010. aasta esimesel poolel mõjutab inflatsiooni tugevamalt võrdlusbaas, sest eelmise aasta alguses oli imporditav energia maailmaturul odav. Alates juulist inflatsiooni kasv aasta

arvestuses pidurdub. Selle põhjus on käibemaksu tõusu mõju taandumine võrdlusbaasist ning teenusehindade langus. Aasta teisel poolel inflatsioon stabiliseerub tõenäoliselt 1% tasemel. SKP deflaator kajastab majanduses toodetud lisandväärtuse hinna muutust. Deflaatori langus 2010. aastal tuleneb palgalangusest ja nõrgast lõppnõudlusest (vt joonis 8). Tootjahinnaindeks mõõdab väljamüügihindu, mis hõlmavad nii kodumaiseid kui ka imporditud tootmissisendeid, ja seda mõjutab rohkem importtoorme ja -energia kallinemine.

Administratiivsed hinnad⁵

2009. aastal teatas riik mitmest täiendavast administratiivsest hinnatõusust. Juulis tõusis käibemaksu määr 2 protsendipunkti võrra, mille ettevõtted võtsid osaliselt enda kanda. Riigieelarve seisu parandamiseks tõsteti makse veel ka 2010. aasta alguses. Jaanuaris tõusis tubaka ja alkoholi aktsiisimäär, kuid ettevõtete laovarude tõttu kandub see tõus tarbijahindadesse kuni

⁵ Administratiivse hindade all on silmas peetud riigi poolt otseselt või kaudselt reguleeritud hindasid või hüviseid, mille hinnas on suur osatähtsus aktsiisimaksudele (kokku 30% tarbija ostukorvist). Siia kuuluvad muu hulgas soojusenergia, elekter, alkohol, tubakatooted ja mootorikütus.

Joonis 8. SKP deflaatori ja tarbijahinnaindeksi kasv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

poole aasta pikkuse viitaja jooksul. Samuti kalines aktsiisi tõttu mootorikütus ja tõusis elektri hind. Nendele teguritele lisandub 2010. aasta juunis Tallinna müügitaks (1%). Üks riskitegur on elektriturul avamine, mille mõju ülekandumist tarbijahinnadesse on raske prognoosida. Reguleeritud hinnad põhjustavad 2010. aasta inflatsioonist eeldatavasti kuni 1,9 protsendipunkti.

Toiduained, alkohol ja tubakas

Toiduainete hinnad maailmaturul 2009. aasta teisel poolel valdavalt tõusid, kuid enamasti oli tegu taastumisega aasta alguse madalalt võrdlusbaasilt. Peamiste toidutoormete (eelkõige teravilja) hind püsis varasemate perioodidega võrreldes keskmisest madalamal tasemel. Erandiks olid kiire tempoga kallinenud suhkur ja tee, mille hinnatõusu põhjustasid ebasoodsad ilmastikuolud mitmel pool maailmas.

Eestis odavnesid toiduained 2009. aasta teisel poolel 2,6%. Selle taga oli eelkõige töötlemata toiduainete hinnalangus (5,1%), mis oli osaliselt tingitud hooajalisusest. Hinnalangus leidis eelmise aasta teisel poolel aset ka lihatoodete turul. Töödeldud toiduainetest mõjutas tarbija-

hindasid alates oktoobrist toorpiima kallinemine. Piima kokkuostuhind oli aasta lõpus ligikaudu 20% kõrgem kui eelmise aasta keskel. Prognoosiperioodil jääb toiduainete hinnatase eeldatavasti stabiilseks. Kui toiduainetetööstus suurendab 2010. aastal ekspordimahtu oluliselt, võib see ka siseturul hindasid tõsta. Samas on tarbimine siseturul nõrk, mistõttu püsib tugev konkurents.

Mootorikütus

2009. aasta teisel poolel põhjustas suuremat inflatsioonisurvet nafta kallinemine maailmaturul. Osa nafta kallinemisest tasakaalustas dollari odavnemine, kuid eelmise aasta lõpus see suundumus pöördus. Suurem hinnahüpe leidis Eestis aset 2010. aasta jaanuaris, kui mootorikütuse hind tõusis aktsiiside tõttu 50 senti võrra. Turud ootavad tulevikutehingute põhjal nafta kallinemist käesoleva aasta lõpuks 90 dollarini barreli eest. Mootorikütuste hinnatõusu kaudset mõju on osade hüviste inflatsioonist senisest enam märgata. Alates eelmise aasta suvest on erinevus mootorikütuse jaemüügi hinna ja maailmaturu hinna vahel püsinud suurem kui varasematel aastatel keskmisena.

Kodumajapidamises kasutatav energia

2009. aasta esimesel poolel odavnes soojusenergia kiires tempos, kuid juulis see trend pöördus ning augustis kallines soojusenergia 9,6%. Soojusenergia oli 2010. alguses siiski jätkuvalt odavam kui eelmisel aastal samal ajal. Nafta kallinemise mõju kandub soojusenergia hinda üle poole aasta pikkuse viitaja jooksul, mistõttu kevadel peab Eesti hakkama importima tunduvalt kõrgema hinnaga maagaasi. Mitmed soojusenergia tootjad on andnud teada märtsis-aprillis aset leidnud hinnatõusust. 2010. aasta jooksul võib soojusenergia kallineda kokku ligikaudu 10%.

Elektri hind sõltub prognoosiperioodil mitmest nõudluse ja pakkumise tegurist nagu turgude avamine, keskkonnatasude tõus ja hindade indekseerimine. Oleme kevadprognoosi koostamisel eeldanud, et elekter kallineb kodutarbijate jaoks 2010. aastal 7%, millest põhiosa leidis aset juba jaanuaris.

Alusinflatsioon

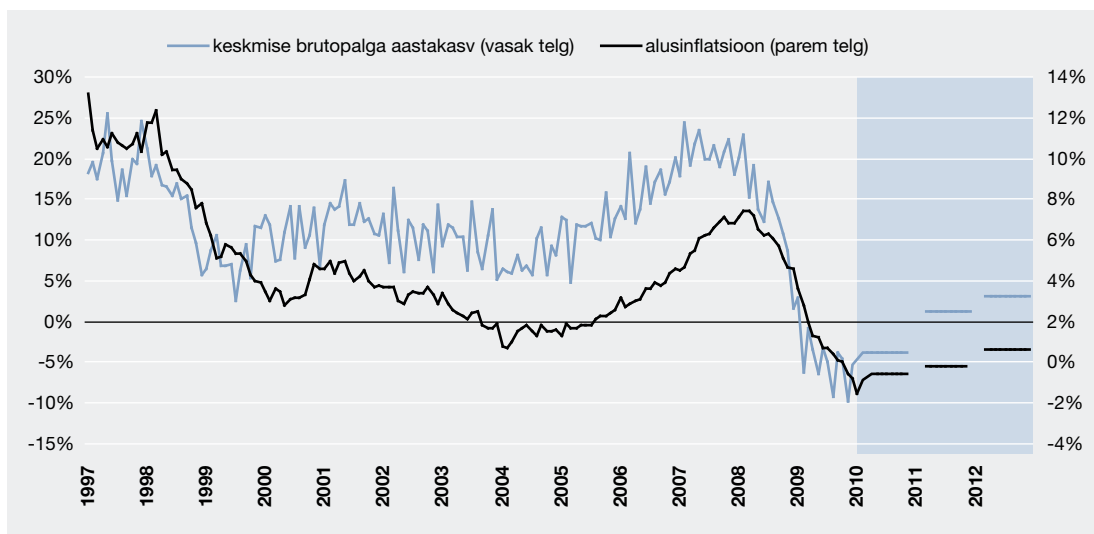
Sisemajanduses on seevastu ülekaalus hinnalangusega seotud ohud, mis võivad avalduda eelkõige teenustesektoris. Senine teenuste hindade korrigeerimine on olnud oodatust väiksem ja

viitab hindade jäikusele. Kohandumine väiksema nõudlusega toimus eelkõige tööhõive vähenemise kaudu. Teenustest on odavnenud eelkõige korteriüür, mille aastane langus ulatus 2009. aasta detsembris 33,5%ni. Lisaks tugevnes hinnakonkurents pärast turismihooaja lõppu majutusteenuste sektoris, kus hinnalangus kiirenes detsembris 16%ni. Osades siseturule suunatud tegevusharudes ei ole hinnad veel alanenud, kuid palkade languse edasikandumine hindadesse võib aset leida pikema aja jooksul (vt joonis 9).

Müügikäibele tuginedes võib öelda, et teenustesektor on saanud ligikaudu sama suure šoki osaliseks kui kaubasektor. Võimalik, et teenustesektor peaks optimaalse hinnataseme leidmiseks hindu tihedamini üle vaatama. Tööstuskaupade puhul on ruumi riiete ja jalatsite hindade langetamiseks, kuna nende tase on teiste Euroopa Liidu riikidega võrreldes väga kõrge.

Valitsussektor

Sisenõudluse vähenemise ja üleilmse rahanduskriisi puhkemise koosmõjul kujunes majanduslangus Eestis kahel viimasel aastal suuremaks, kui eelarve koostamisel eeldati. Koos

Joonis 9. Alusinflatsioon ja brutopalka aastakasv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

majanduse mahu kokkutõmbumisega hakkasid kiirelt vähenema ka eelarvesse laekuvad maksutulud. Seetõttu on valitsus 2008. aasta teisest poolest alates korduvalt rakendanud koondeelarve tasakaalu parandavaid meetmeid.

Viimase pooleteise aasta jooksul tehtud kulukärped, maksutõusud ning mitmed ajutised meetmed aitasid ära hoida valitsusektori eelarvepuudujäägi kiire suurenemise. Koos euro kasutuselevõtu perspektiiviga taastas see suurel määral usalduse Eesti rahanduspoliitika ja majanduse vastu. Samuti tähendas puudujäägi jäämine mõistlikesse piiridesse, et keerulistes rahastamistingimustes puudus vajadus võtta suurt ja tõenäoliselt üsna kallist laenu. Sellega hoiti ära maksude tõstmine tulevikus laenude tagasimaksmiseks ja intressikulude katmiseks.

Kui sügava majanduslanguse ja kasutamata tootmisvõimsuse korral on mõõdukas valitsusektori puudujääk mõistetu, siis majanduskasvu taastades ja tootmisvõimsuse taastamisel on oluline taastada eelarve tasakaal võimalikult kiirelt. Seega tuleb lähiaastatel eelarve parandamist jätkata. Seda nõuab ka asjaolu, et võrreldes kiire kasvu aastatega ei pruugi SKP struktuur enam nii „maksurikkaks” kujuneda. See tähendab, et kõrgemalt maksustatud sisenõudlus ja töötasufond moodustavad majanduse mahust edaspidi väiksema osa. Kuna osa praegustest meetmetest on ajutised, siis tuleb need asendada püsivat tulu pakkuvate allikatega.

Valitsusektori kulud

Valitsusektori kulude osakaal suurenes kahel viimasel aastal 35%lt 45%ni SKPst, mis on ajaloos plaanis pretsedenditu muutus. Käesoleval aastal kulude järsk tõus peatub ning järgnevatel aastatel hakkab valitsusektori osatähtsus majanduses taas vähenema, jõudes 2012. aastaks ligikaudu 42%ni. Kui 2010. aastal vähenevad kulud ka rahalises vääringus, siis alates 2011. aastast on loota eelarve puudujäägi järkjärgulist vähenemist

ja jõudmist ülejääki. See eeldab majanduse ennakkasvu kulude kasvuga võrreldes. Eesti Panga kevadprognoos käesoleva aasta kohta tugineb kehtivale valitsusektori eelarvele. Järgnevate aastate hinnangute puhul oleme lähtunud seadustest ja kevadprognoosist. Näiteks vähenevad majanduskasvu ja hõive taastudes mõnevõrra töötuse ja sotsiaaltoetustega seotud kulud. Lisaks eeldame, et valitsusektori lõpptarbimiskulutused 2011. aastal ei suurene ning kasvavad 2012. aastal majanduskasvust mõnevõrra aeglasemas tempos. Tänu Euroopa Liidu toetusfondide varasemast hoogsamale kasutamisele ei lange valitsusektori investeeringute maht kogu prognoosiperioodi vältel ja jääb ligikaudu selle aasta tasemele.

Valitsusektori tulud

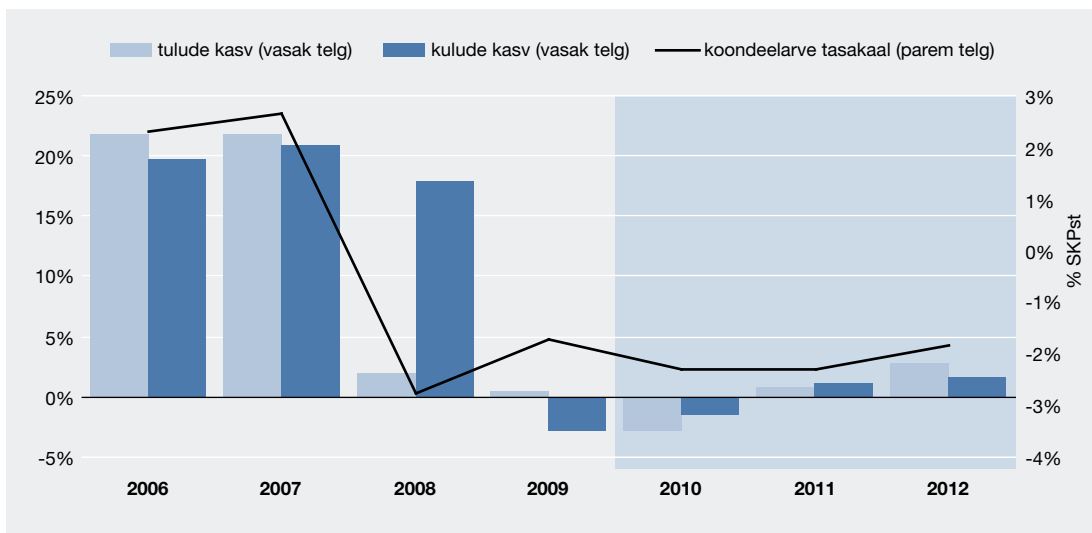
Maksukoormus suureneb eelarve parandamise käigus tõstetud maksumäärade tõttu 2008. aasta 32%lt 2010. aastal peaaegu 36%ni SKPst. Järgnevatel aastatel maksukoormus küll mõnevõrra langeb, kuid seda mitte maksumäärade alandamise, vaid eespool nimetatud „maksurikkuse” tõttu.

2010. aasta kevadprognoosis arvestame, et praegused maksumäärad (v.a 2011. aasta alguses tõstetav tubakaaktsiisi määr) püsivad kogu prognoosiperioodi jooksul. Lisaks oleme kevadprognoosis võtnud arvesse, et 2011. aastal taastatakse sissemaksed teise pensionisambasse, kuhu eraisikud panustavad oma sissetulekust 1% ja riik lisab sellele 2% (vt joonis 10).

Eelarve tasakaal ja võlg

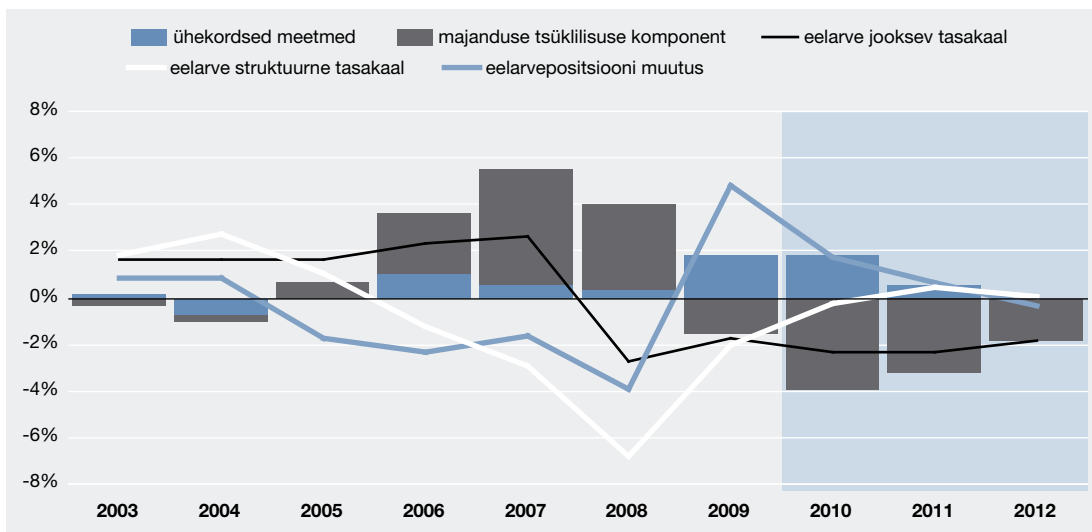
Eesti Panga kevadprognoosi kohaselt on selle aasta eelarve puudujääk 2,2% SKPst, vähenedes 2012. aastaks 1,8%ni SKPst. Selleks, et saavutada valitsuse eesmärki jõuda lähiaastatel taas eelarveülejäki, on vaja võtta lisa-meetmeid (vt joonis 11).

Eelmise aasta lõpuks suurenes valitsusektori võlakoormus 7,2%ni SKPst, kuid samal ajal

Joonis 10. Eelarve tasakaal

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Joonis 11. Eelarvepositsiooni muutus

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

kasvatas vara müük ka rahavarusid ning aasta lõpus oli Eesti valitsus endiselt netolaenuandja. Kuigi eelarve puudujäägi tõttu jätkab avaliku sektori võlakoormus järgnevatel aastatel kasvu, jääb Eesti rahvusvahelises võrdluses ka prognoosiperioodi lõpus endiselt väga soodsasse positsiooni.

Pangandussektor

Rahvusvaheline laenuiturg

Üleilmse finantskriisi ajal said nii rahvusvaheline likviidsuskeskkond kui ka pankadevaheline usaldus kannatada. 2009. aasta keskpaigaks oli madalseis suuresti tänu riikide ulatuslikule sekkumisele läbitud ning viimase poole aasta

jooksul on Euroopa suuremate pangagruppide turupõhise rahastamise võimalused oluliselt paranenud. Samas on finantssektori kindlustunde täielikust taastumisest veel vara rääkida. Finantsvahendus ei toimi veel sama tõhusalt ning üleilmset likviidsust toetab jätkuvalt keskpankade leebe rahapoliitika. Pankadevahelise rahaturu intressimäära ja oodatava baasintressimäära erinevus (LIBOR-OIS) on tiptasemega võrreldes küll märkimisväärselt alanenud, kuid püsis veel ka 2010. aasta aprilli alguses kriisieelsest tasemest 10–20 baaspunkti võrra kõrgemal (vt joonis 12).

Euroala pangad on esile toonud rahastamisvõimaluste ning likviidsuse paranemist, mis on leevendanud laenukeskkonna pingeid.⁶ Samas tõid pankade kapitalipositsiooni tugevdamisega seotud kulude kasv ning valitsev ebakindlus majanduse ja finantssektori väljavaate suhtes kaasa euroala laenuitingimuste karmistumise veel ka 2009. aasta neljandas kvartalis.

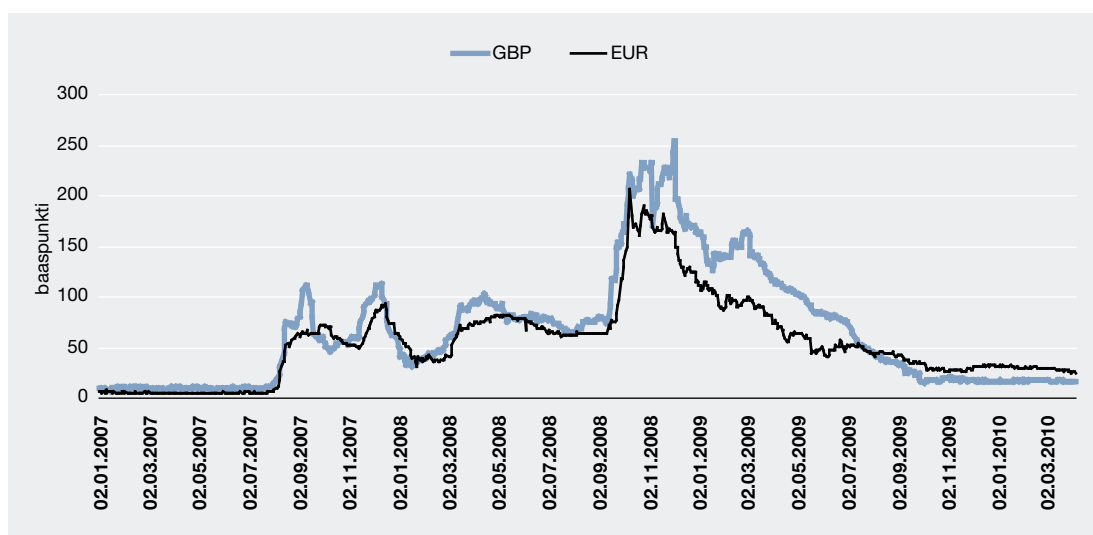
Põhjamaades on laenukäitumine ja seda mõjutanud tegurid olnud üldjoontes sarnased euroala

arenguga. Madal intressimäärade tase on nii Rootsis kui ka Soomes toetanud eluasemeturu aktiivsust: eluasemelaenude aastakasvu tempo tõusis seal 2009. aasta lõpuks vastavalt 9% ja 6%ni. Samal ajal on ettevõtete laenuuring liikunud kehvade majandustingimuste tõttu langustrendil.⁷

Eesti laenuuring

Kiire kasvu perioodiga võrreldes on ka Eesti pangandussektor muutunud laenupakumisel oluliselt konservatiivsemaks. Pankade tegevuse põhirõhk ei ole viimase aasta jooksul olnud uute laenude väljastamisel või turuosa võitmisel. Tähtjaks tasumata laenude kasvanud mahu tõttu keskendusid nad 2009. aastal eelkõige olemasoleva laenuportfelliga tegelemisele.

Teisalt on müügitulu langus paljude ettevõtete jaoks toonud kaasa väiksema laenuõudluse ning võlakooormuse alandamise vajaduse, mis osaliselt jätkub ka järgnevatel aastatel. Selle tulemusel on ettevõtted olnud sunnitud jõuliselt kulusid kokku tõmbama, andes majanduslan-

Joonis 12. Pankadevahelise rahaturu intressimäära ja oodatava repomäära erinevus

Allikas: Bloomberg

⁶ Allikas: The Euro Area Bank Lending Survey (jaanuar 2010).

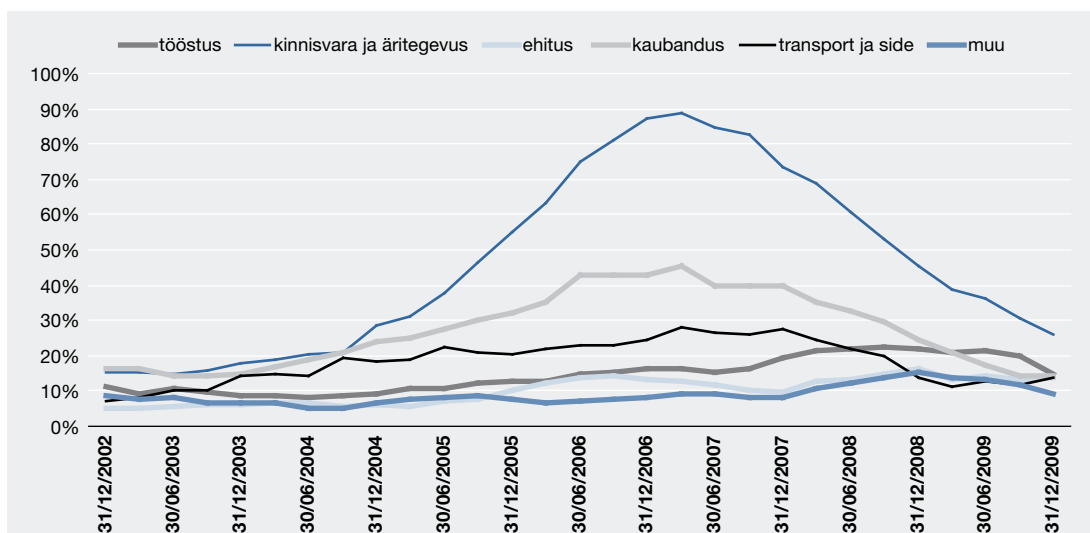
⁷ Allikad: Suomen Pankki, Riksbank.

gusele täiendavat hoogu juurde. Pankade surve ettevõtete finantsvõimenduse vähendamiseks võib pärssida ettevõtete investeerimistegevust ning seeläbi ka lühi- ja pikaajalist kasvuvõimekust. See asjaolu on aluseks lisastsenaariumile, kus võlakoormuse kiirema vähenemise tõttu väheneb ka majanduse maht.

Ettevõtted ja majapidamised vähendasid 2009. aastal märkimisväärselt laenukapitali abiga rahastatavaid kulutusi: reaalsektori laenukäive oli aastatagusega võrreldes 54% väiksem ning finantseerimisportfelli maht vähenes 8,4%. Sealjuures oli laenumahu vähenemine sektorite arvestuses väga erinev (vt joonis 13). Kui näiteks töötleva tööstuse sektori laenumaht kahanes 16%, siis kõrge võlakoormusega kommertskinnisvara ning hotellide ja restoranide sektoris kasvas laenuportfell vastavalt 4% ja 21%. Erandlik laenumahu kasv oli seotud varasemate laenuotsustega ning uusi suuremahulisi investeringuid kõrge võlakoormusega sektorites pidasid eelmisel aastal riskantseks nii laenuandjad kui ka ettevõtjad. Laenumahu järsku vähenemist ei

ole kinnisvaraarenduse rahastamise lepingute eripära⁸ tõttu oodata ning majanduse võlakoormus püsib suur kogu prognoosiperioodi vältel.

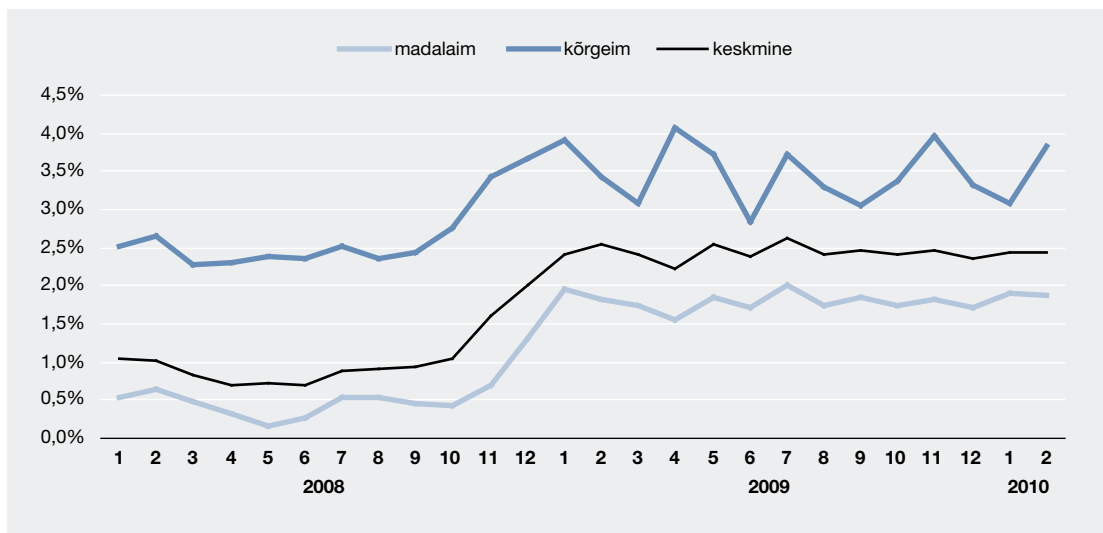
Pankade passiivsus laenuandmisel ja uute laenuotodete väljatöötamisel ning väike huvi uute laenuklentide vastu annavad märku oluliselt nõrgenenud konkurentsivõitlusest. Pankade riskihuvi on vähenenud, mis peegeldub varasemast põhjalikumalt kaalutletud laenuotsustes, kus heakskiidu pälvivad vaid kõige perspektiivikamad projektid. See annab tunnistust eelkõige laenu- ja laenukorra korrastumisest järsult halvenenud majandustingimustes, kuid äärmuseni minnes võib see viia ka laenukitsikuseeni majanduses. Sügisprognoosis ootasime laenumarginaalide langust juba 2010. aasta algusest, sest arvestades pankade rahastamise hinna alanemist ning sise- ja välismaajanduse riskihinnangute vähenemist võrreldes 2009. aasta algusega, on varu selleks olemas. Pangad soovivad hoida laenu riskimarginaalid 2009. aasta alguses kerkinud tasemel, mis on võrreldav Euroopa Liiduga ühinemise eelse tasemega (vt joonis 14). Kuigi laenu-

Joonis 13. Laenukäibe ja lisandväärtuse suhtarv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

⁸ Osa kinnisvarasektorile väljastatud laenudest on ainumakselaenuid (*bullet loans*).

Joonis 14. Uute eluasemelaenude intressimäär ja 6 kuu EURIBORi vahe

Allikas: Eesti Pank

intressimäärad on väikse baasintressimäär tõttu alanenud väga madalale, võib intressimarginaal olla laenuvõtjale olulise märgilise tähendusega. Selle alandamine võib aidata laenuõudlust elavdada. Pankade intressimarginaalide suured erinevused on täiendav märk sellest, et konkurents laenuturul võiks ägeneda. Kui seda siiski ei toimu, ei ole marginaalide alanemist oodata enne, kui EURIBOR on taas tõusule pööranud.

Laenuturg püsib lähiajal tõenäoliselt vaikne ning suuremad Eestis tegutsevad pangad ootavad olukorra paranemist ning euro käibelevõttu. Viimane sündmus võib tuua kaasa oodatud korrektsiooni rahvusvahelise turu sentimendis. Laenuõudluse kosumine aga annab pankadele põhjuse konkurentsivõimelisi tingimusi pakkudes turul aktiivsemalt tegutseda. Samas on võimalik, et kodumaiste pangalaenude osatähtsus ettevõtete rahastamises väheneb veelgi.

Majapidamiste hoiakud võivad vähegi positiivsemate märkide korral (tööturu olukorra halvenemine peatub, laenuitingimused leevenevad vms) kiiresti muutuda, mis läbi aktiveerub ka eluasemeturg. Seda toetab kinnisvara madal hin-

natase, mis eeldatavasti on saavutanud põhja ning muutunud keskmise sissetulekuga majapidamistele väga atraktiivseks. Arvestades elamispindade hulka ja struktuuri, on vajadus uute kinnisvaraarenduste järele olemas ning veel enne, kui majapidamiste nõudlus elavneb, on tõenäoline, et uute eluasemeprojektide rahastamine taaskäivitub, kuigi esialgu tagasihoidlikus mahus. Värske kriisikogemus lubab eeldada eluasemeturu tasakaalukamat arengut ning tõenäosus uue kinnisvaramulli tekkeks prognoosiperioodil on minimaalne.

PROGNOOSI LISASTSENAARIUMID

Võrreldes läinud sügisega on Eesti majandusolukord paranenud, kuid langusperiood jätab jälje, mis mõjutab meie majanduse arengut veel mitu aastat. Ümberkorraldused tootmises ning muudatused senistes tegevusplaanides on leevendanud majandusstressi ning ettevõtjate ja töötajate kindlustunne on kasvanud. See kõik on aidanud kaasa kiire kasvu aastatel majanduses tekkinud tasakaalustamatuse vähenemisele, toetades seeläbi majanduskasvu kiiremat taastumist. Tasakaalustamatuse all on

silmas peetud palga ja tootlikkuse ebakõla, mis on palkade alandamise ja töötajate arvu kärpimise tulemusel kahanenud, ning erasektori kõrget võlakooormust, mis vähenes eelmisel aastal 13 miljardi krooni võrra. Seekord täiendavad prognoosi põhistsenaariumi kaks lisastsenaariumi, kuigi majanduses on ohuallikaid märksa enam. Täiendavate ohtude ilmumine võib õigustada ka kevadprognoosi põhistsenaariumis toodust erinevaid majanduspoliitilisi samme.

Väliskeskonnaga seotud ohtude hulgas on suur osakaal välisnõudluse oodatust nõrgemal taastumisel. Peale üldise nõudluse on Eesti jaoks oluline, kuidas toibuvad suurest majanduslangusest meie lähinaabrid. Võimalikud tagasilöögid naaberturgudel hoiavad tagasi ka Eesti majanduse taastumist. Teise ohuallikana peab silmas pidama energia ja toidutoorme hindade oodatust kiiremat kasvu maailmaturul, mis tähendab Eesti jaoks kõrgemat inflatsioonitaset ja lisaturvet ettevõtete ja majapidamiste niigi pingelistele eelarvetele. Samas võib heade riskitegurite seast esile tõsta võimalust, et välisinvestorite riskikartus Eesti suhtes leeveneb kiiremini ja seetõttu soovitakse siia uusi investeeringuid teha. Selle kohta on koostatud esimene lisastsenaarium. Eesti konkurentsivõime tõstmist toetab oodatav euro kasutuselevõtt, mis suurendaks meie majanduskeskkonna usaldusväarsust.

Ka Eesti majanduse seismistest protsessidest lähtub rida ohtusid, mis võivad tegelikkust prognoosituga võrreldes sootuks erinevalt mõjutada. Üks neist on majanduse võlakooormuse vähenemine, mis sai täiendava ning väga jõulise toetuse sissetulekute äkilisest vähenemisest majanduslanguse ajal. Teine lisastsenaarium peegeldabki seda ohtu. Lisaks sellele tulenevad sisemajandusest lähtuvad ohud prognoositust sügavamast nominaalsest korrektsioonist. Selle all on mõeldud eelkõige suuremat palga- ja hinnalangust – mida suurem on kasutuseta tootmisressursside

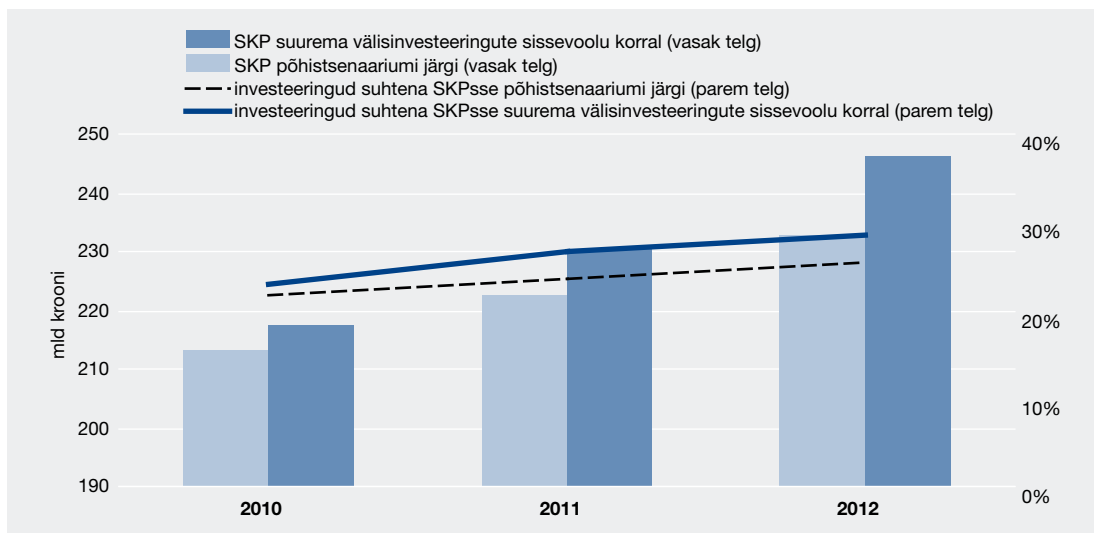
ülejäak majanduses, seda enam nende ressurside hind langeb. Senise palgalanguse on põhjustanud hulk kiireloomulisi tegureid, ent suure tööpuuduse mõju palkadele võib kesta märksa kauem. Senine palgalangus on mitmes sektoris vaid vähesel määral kandunud üle hüviste hinnalanguseks, mis võib olla tingitud sellegi protsessi aeganõudvamast iseloomust. Seega võib sügavam nominaalne korrektsioon tuua isegi veel keskmises perspektiivis kaasa täiendava kohandumisvajaduse tootmises.

Esimene lisastsenaarium: välisinvesteeringute suurem sissevool

Paljud rahaturunäitajad on alanenud kriisieelsete tasemete lähedale, mis on märk välismaailma usalduse taastumisest Eesti majandusarengu ja majanduspoliitika vastu. Riskikartuse vähenemine suurendab Eestisse investeerimise meelsust. Suur hulk kasutamata töökäsi ning reservatsioonipalga⁹ oluline langus on teinud tööjõu leidmise ja palkamise märksa odavamaks. Samuti on mitmete teiste tootmissisendite, nagu näiteks maa, hooned ja rajatised, hinnad paari aasta tagustest märgatavalt soodsamad. Ohtude vähenemine võib suurendada ka pangandussektori kaudu tulevaid rahavoogusid, kui rahvusvahelise turu surve emapankadele peaks leebuma.

Investeeringute suurem sissevool loob lisatöökohti ning tõstab majanduse kasvuvõimekust. Uued investeeringud ei ole tõenäoliselt siiski siseturule suunatud, vaid suurendavad Eesti majanduse sõltuvust väliskaubanduspartnerite käekäigust. Selle tulemusel osutub majanduskasv kogu prognoosiperioodi vältel mõneti kiiremaks, samuti suureneb väliskaubanduslik aktiivsus (vt joonis 15). Hindu ja palku see siiski väga palju ei mõjuta, sest majanduses on palju kasutamata ressursse.

⁹ Madalaim palk, mille eest töötu oleks nõus tööle asuma.

Joonis 15. Suurema välisinvesteeringute sissevoolu stsenaarium

Allikas: Eesti Pank

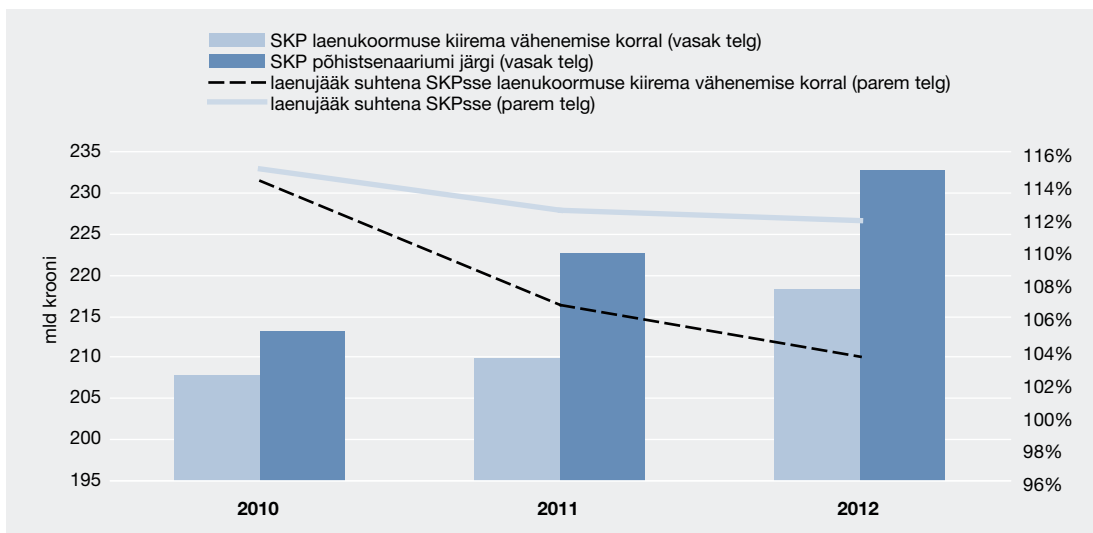
Teine lisastsenaarium: laenukoormuse kiirem vähenemine

Eesti Panga läbi viidud palkade paindlikkuse küsitlus näitas, et 2009. aastal hindas peaaegu 40% ettevõtjatest tavapärase kanalite kaudu majandustegevuse rahastamisel tekkinud riski suureks või isegi erakordselt suureks. See näitaja on märksa kõrgem kui teistes vaadeldud Euroopa Liidu riikides.¹⁰ Tõenäoliselt üritas osa ettevõttest seetõttu kasutada alternatiivseid rahastamisallikaid. 2009. aastal keskendusid pangad tõepoolest probleemsete laenude kasvunud mahu tõttu eelkõige olemasoleva laenuportfelliga tegelemisele. Laenuandmisel eelistati kõrge võlakooomusega sektoreid, kuid see ei pruugi olla parim viis majanduse kiireks elavdamiseks ja kasvuvõimekuse taastamiseks, eriti kui see toimub uute projektide rahastamise arvelt. Selline tegevus ei toeta majanduse struktuuri-muudatusi, mis on hädavajalikud jätkusuutliku kasvu tagamiseks keskmises perspektiivis. Üks võimalik negatiivne kõrvalnähe, mida tasakaalustamatuse vähenemine võib endaga kaasa

tuua, on suur laenupakkumise piirang pangandussektoris. Sellises olukorras võiksid näiteks riigiomandis olevad ettevõtted eelistada laenuvahendite kaasamist kohaliku turu asemel välis-turult. Laenupakkumise piirangu allikad võivad jääda ka väljapoole Eestit, kui olukord maailma finantsturgudel taas pingestub (vt joonis 16).

Sissetulekute ja müügikäivete langus jättis osa ettevõtteid laenukohustuste täitmisel hätta ning sundis neid pankadega laenukohustuste täit-mise ajakava muutmise üle läbi rääkima. Kuna statistika selle kohta paraku puudub, on selle arengusuuna ulatust ja mõju väga raske hin-nata. Ettevõtete võlakooomuse vähendamine võib toimuda mitmel viisil, omades väga suurt mõju edasisele majanduskasvule. Ühel juhul käivitatakse uusi projekte, mis aitavad vähenda vanadest vähekasumlikest projektidest tulenevaid võlakohustusi. Sellisel juhul võla-koormus lühiajaliselt isegi kasvab. Teine viis on hoida kokku kulusid, et vanade projektide kes-sed rahavood suudaksid katta nendega seotud laenukohustusi. Praegu on pigem märke

¹⁰ Vaadeldi kümnet Euroopa Liidu riiki.

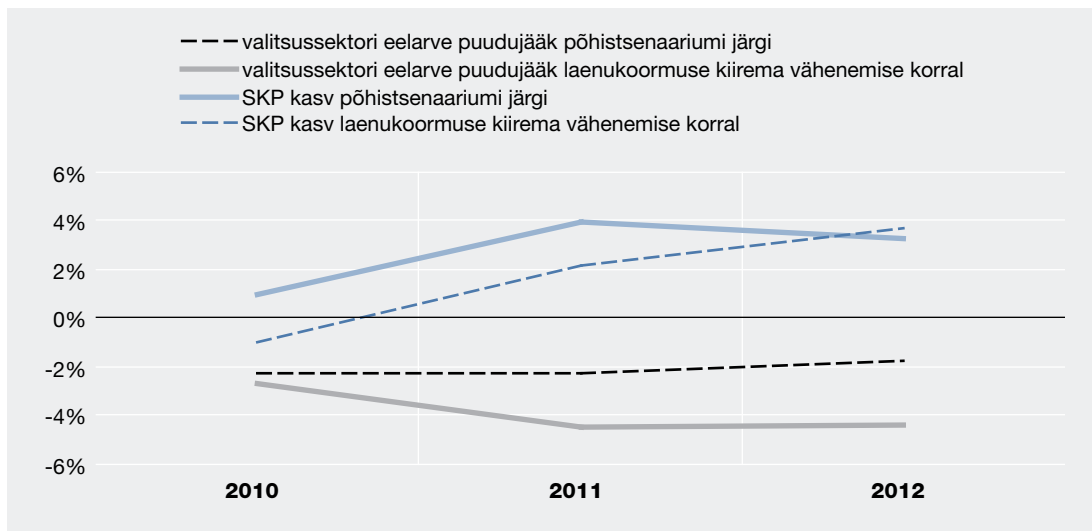

Joonis 16. Laenukoormuse kiirema vähenemise stsenaarium

Allikas: Eesti Pank

teise viisi realiseerumisest. See aga tähendab, et majanduslangus võib 2010. aastal jätkuda ning seisakulähedane olukord kesta veel ka 2011. aastal. Suureks ohuks oleks kindlasti ka

riigieelarve puudujäägi kasv üle 3%. Sellisel juhul osutuvad täiendavad kulukärped hädavajalikuks (vt joonis 17).

Joonis 17. Eelarve puudujääk ja SKP kasv laenukoormuse kiirema vähenemise korral

Allikas: Eesti Pank

Eesti eelarvepoliitika väljavaade ja jätkusuutlikkus lähiaastatel

Kõige üldisemalt tähendab riigirahanduse jätkusuutlikkus seda, et riik suudab oma kohustustega toime tulla. Nende kohustuste olemus on seejuures küllaltki umbmäärane, kuna need sisaldavad selgelt määratletud kohustuste (nt valitsussektori võlg) kõrval ka tõenäolisi kohustusi ning sõltuvad püstitatud eesmärkide ambitsioonikusest.

Euroopa Liidu riikide kohustused riigirahanduse vallas on määratletud stabiilsuse ja kasvu paktiga. Neid kohustusi võib pidada miinimumeesmärkideks. Näiteks Eesti puhul on valitsuse võlakooormus väga madal. Ka rahvastiku vananemisest tingitud kulusurve on teiste riikidega võrreldes tagasihoidlik ega eelda eelarvepoliitika jätkusuutlikkuse seisukohast lisapingutusi. Seetõttu nõuab pakt eesmärgipüstituse mõttes vaid seda, et koondelarve puudujääk ei tohi olla suurem kui 1% SKPst, mis on tegelikult üldine nõue euroala ja vahetuskursimehhanismi ERM2 riikidele. Liikmesriigi riiklikud strateegiakavad võivad aga olla ambitsioonikamad.

Eesti valitsus ongi alates 2007. aastast seadnud endale ambitsioonikama eesmärgi hoida valitsussektori eelarve ülejäägis, et tagada jätkusuutlik eelarvepoliitika. 2008. aastal alanud üleilmse finants- ja majanduskriisi tulemusena langes valitsussektori eelarve puudujääki (2,6% SKPst). Käesoleva aasta uuendatud konvergensiprogrammis on valitsuse eesmärk saavutada 2013. aastaks taas eelarve ülejääk. Kuidas selle eesmärgini jõutakse, selle peavad paika panema edasised strateegiadokumendid.

Sotsiaaltoetused

Olulise osa valitsussektori eelarvekuludest moodustavad mitmesugused sotsiaaltoetused. Sotsiaaltoetusteks makstav summa on kasvanud kriisieelselt tasemelt – ligikaudu 10% SKPst – käesolevaks aastaks umbes 15%ni SKPst. Tegu ei ole nn automaatsete stabilisaatoritega ehk majanduslangusest johtuva kulude suurenemi-

sega. Suure osa sotsiaaltoetustest moodustavad sotsiaalmaksust makstavad pensionid.

Alates 2008. aastast kehtiv vanaduspensionide indekseerimine, kus indeks sõltub 20% ulatuses eelmise aasta inflatsioonist ja 80% ulatuses eelmise aasta sotsiaalmaksu laekumiste kasvust, ei näe ette allapoole paindlikkust. Teisisõnu ei saa indeks olla väiksem kui üks. Pensionikindlustuse puudujäägi ohjeldamiseks muudeti 2009. aastal seadust ja tõsteti eelmise aasta aprillis pensione 5%, mitte 14%, nagu oleks ette näinud pensioniindeks. Lisaks täpsustati vanaduspensionide indekseerimise põhimõtteid. Nende järgi kasutatakse arvestuslikust madalamat indeksit, kui sama aasta SKP eeldatav kasv on negatiivne või riikliku pensionikindlustuse eeldatav puudujääk on suurem kui 1% SKPst. Samas tuleb erinevused arvutusliku indeksiga tasaarveldada seaduse kohaselt hiljemalt viie aasta jooksul. Seega hakati rakendama kumulatiivset vanaduspensionide suuruse määramise indeksit.

2009. aastal kasvanud ja 2010. aastal samale tasemele jäänud pensionid tähendavad kiiresti vähenenud sotsiaalmaksulaekumisi arvestades siiski seda, et pensionikindlustuse puudujääk on 2010. aastal ligikaudu 2,5% SKPst. Puudujääki aitab aastatel 2010-2011 leevendada asjaolu, et kogumispensioni teise samba kohustuslikke sissemaksid kasutatakse ajutiselt pensionikindlustuse jooksvate kulude katteks. Järgmisest aastast alates hakkab esimese pensionisamba puudujääk küll vähenema, aga arvestada tuleb vananeva rahvastikuga, töö- ja pensioniealiste suhte vähenemisega, vajadusega tagada pensionäridele piisav sissetulek ja ka valitsuse lubadusega kompenseerida aastatel 2014–2017 teise sambasse tegemata jäetavad sissemaksed. Seetõttu ulatub esimese pensionisamba puudujääk keskmises perspektiivis tõenäoliselt 1,0–1,5%ni SKPst.

2002. aastal loodud töötuskindlustuse süsteemi tulud ületasid kuni majanduskriisi alguseni pidevalt kulusid. Eelmisel aastal olukord muutus ja töötukassa eelarve puudujääk ulatus 0,3%ni SKPst. Eelarve tasakaalu parandamiseks tõseti tööandja töötuskindlustusmaks määr 2009. aasta suvel 1,4%ni ja töövõtja oma 2,8%ni palgast. Kuna töötuskindlustushüvitiste maht on vähenenud ja maksemäär suurenenud, on töötukassa eelarve sellest aastast jälle ülejäägis. Kuigi praeguste seaduste kohaselt laieneb töötuskindlustushüvitise saamise õigus 2013. aastast ka omal algatusel ning poolte kokkuleppel töösuhte lõpetanud töötutele, siis praeguste maksemäärade korral ulatuks töötukassa ülejääk selleks ajaks tõenäoliselt juba üle 0,5% SKPst.

Koos töötukassaga sotsiaalkindlustusfondide sektori moodustava haigekassa kulud olid 2009. aastal tuludest ligikaudu 7% suuremad. Arvestades, et raviteenuste nõudlus ei muutu aja jooksul kuigivõrd, ei ole eelarve positsiooni kiiret paranemist oodata. Hiljuti Maailma Terviseorganisatsiooni, sotsiaalministeeriumi ja uurimiskeskuse Praxis koostöös valminud uuring väidab hoopis vastupidist. Lähtudes eeldusest, et tervishoiutehnoloogia areng ja kasvav nõudlus tervishoiuteenuste järele kiirendab kulude kasvu, prognoositakse järgnevatel aastatask järjest süvenevat haigekassa eelarve puudujääki.¹ Uuringus tuuakse välja ka kokkuhoiuvõimalused: haiglate võrgu reformimine, kalli meditsiinitehnika soetamise koordineerimine, patendiravimite osakaalu vähendamine ning rahavoogude parem juhtimine. Neid võimalusi peabki silmas uuendatud konvergentsiprogramm, mis seab eesmärgiks saavutada haigekassa eelarve tasakaal taas 2012. aastal.²

Eelneva põhjal võib väita, et lähiaastatel ei jõua sotsiaalkindlustussektori eelarve (kui sinna hulka

arvestada ka esimene pensionisammas) tasakaalu ja valitsus peab eelarveülejäagi eesmärgi saavutamiseks tagama tarbimiskulude arvel ülejäägi kuni 1% SKP suhtes.

Kohalike omavalitsuste kulud jäävad tõenäoselt tuludest suuremaks

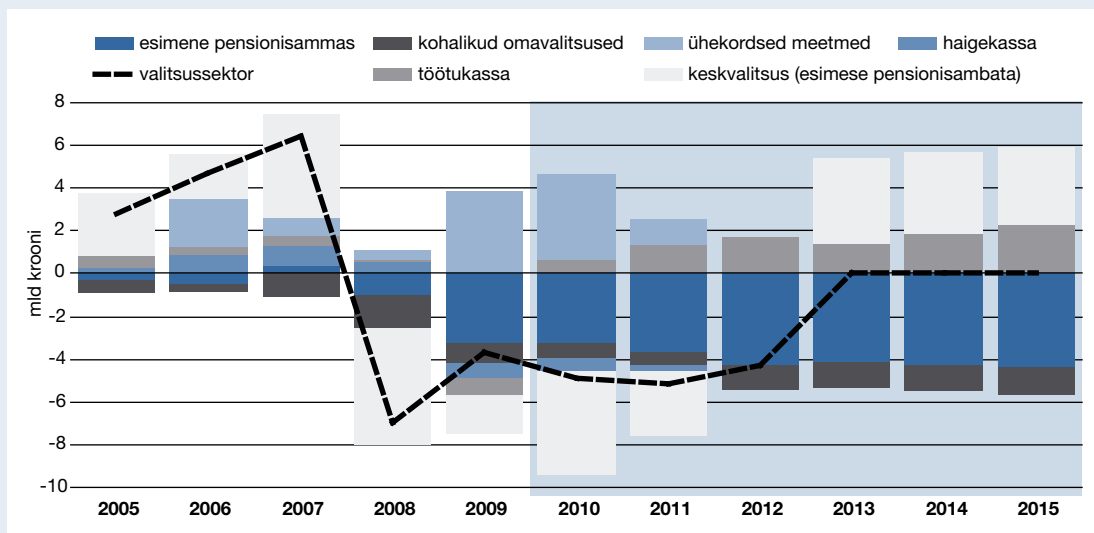
Kohalike omavalitsuste koondeelarve on enamikul taasiseseisvumisjärgsetel aastatel olnud puudujäägis. Eelmise aasta lõpus moodustas kohalike omavalitsuste võlg ligikaudu 45% nende eelarvetest. Selleks, et tagada kohalike omavalitsuse eelarvedistsipliin, näeb seadus ette piirangu kogu võlakoormusele – 60% eelarveaasta puhastuludest. Arvestades SKP kasvu ja võlakoormusele seatud piiri, on kohalike omavalitsuste lähiaastate prognoositav eelarvepuudujääk keskmiselt umbes 0,5% SKPst.

Tulenevalt eespool kirjutatust ja eesmärgist jõuda kogu valitsussektori eelarvega keskmises perspektiivis ülejääki tuleks keskvalitsusel (esimese pensionisambata) jõuda kuni 1,5% suurusse eelarve ülejääki SKP suhtes. Ülesanne on seda raskem, et lähiaastatel tuleb ühekordsed meetmed (teise pensionisamba eraldiste ajutine peatamine, kinnisvara müük ja tavalisest suuremad kasumieraldised ning aktsiisitõusude eelne varude soetamine) asendada püsivate meetmetega. Samuti survestavad valitsussektori kulusid mõningal määral koos valitsussektori võlakoormusega kasvavad intressimaksud, mis ulatuvad kuni 0,5%ni SKPst. See tähendab, et muudel võrdsetel tingimustel jääb teisteks kulu- tusteks vähem rahalisi vahendeid.

Eespool öeldut illustreerib joonis 18. Joonisel on kujutatud valitsussektori tasakaalu kujunemine sektorite kaupa. Samuti on eraldi välja toodud tasakaalu parandavad ühekordsed meetmed, kuna need tuleb pikemas perspektiivis asendada

¹ Vt ka [http://www.haigekassa.ee/uploads/userfiles/E93445\(1\).pdf](http://www.haigekassa.ee/uploads/userfiles/E93445(1).pdf).

² Vt ka <http://www.fin.ee/?id=8902>.

Joonis 18. Eelarve tasakaal sektorite kaupa

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank, töötukassa

püsivamatega. Seega kajastavad joonisel olevad heleahallid tulbad keskvalitsuse tasakaalu ilma esimese pensionisambata ja ühekordsete meetmeteta.

Selleks, et täita konvergenstiprogrammis võetud eesmärk jõuda 2013. aastaks valitsussektori eelarvega vähemalt tasakaalu, peab keskvalitsus praeguse sotsiaalkindlustussüsteemi jätkudes oma eelarvepositsiooni parandama ligikaudu 8 miljardi krooni võrra. Arvestades, et keskvalitsuse tulud kasvavad praeguste prognooside järgi ligikaudu samas suurusjärgus, on selge, et keskvalitsus oma kulutusi lähiaastatel oluliselt suurendada ei saa.

Mõistagi saab eelarvepositsiooni parandada ka tulusid suurendades, aga eelmisel ja sel aastal tõusnud maksumäärad seavad maksukoormuse edasisele kasvule tõenäoliselt piiri, kuna edasine kasv hakkaks juba majanduskasvu pidurdama. Pigem tuleks otsida võimalusi, kuidas eelmisel aastal kiirelt kasvanud ja majanduskasvu kõige enam pärssivat tööjõu maksukoormust vähen-

dada (nt otsida võimalusi töötuskindlustusmaksude alandamiseks).

Seega oleks majanduskasvu seisukohast mõistlikem üle vaadata kulutused. Tootlike investeeringute vähendamine ei oleks kasvu mõttes kindlasti parim lahendus ega tooks pikemas perspektiivis tõenäoliselt kokkuhoidu. Järelikult jääb valitsusel üle reformida sotsiaaltoetuste süsteemi või kärpida valitsussektori lõpptarbimiskulutusi. Valitsussektori tarbimine, mis enne kriisi ulatus 16–18%ni SKPst, jõudis eelmisel aastal ligikaudu 22% tasemele. Saavutades tarbimiskulude endise osatähtsuse SKP suhtes, taastub suure tõenäosusega ka valitsussektori eelarve tasakaal.

TAUSTINFO 2

Erineva suurusega ettevõtete kohandumine majanduse tõusu ja languse ajal

Üldlevinud on arvamus, et suure laeva kurssi on raskem muuta kui väikese laeva oma. Kas sama põhimõte kehtib ka majanduses ja suuremate ettevõtete kohandumisvõime erineb väiksemate omast? Selle taustinfo eesmärk on võrrelda erineva suurusega ettevõtete käitumist majanduse tõusu- ja langusetapis. Ettevõtte suuruse aluseks on võetud töötajate arv.

Eesti ettevõtete majandusnäitajate lühiajastatistika kohaselt moodustavad majanduslikult kõige kaalukama osa enam kui 100 töötajaga ettevõtted. Eelmise aasta seisuga oli selliseid ettevõtteid ligikaudu 650 ning aasta jooksul vähenes nende arv enam kui 30 võrra. Seal töötab pisut üle kolmandiku kõigist hõivatutest, kes toodavad ligikaudu 40% ettevõtete puhtast lisandväärtusest. Suurte ettevõtete käekäik sõltub rohkem välisnõudluse arengust.

Kõige enam on Eestis aga 1–9 töötajaga ettevõtteid, mis moodustavad ettevõtete koguarvust üle 80%. 2009. aastal andsid need ettevõtted tööd ligikaudu 25%le kõigist hõivatutest ning seal loodi 21% ettevõtete puhtast lisandväärtusest. Nende ettevõtete jaoks on koduturg suurema tähtsusega. Tasub märkida, et 2009. aastal ületas 1–9 töötajaga ettevõtete kogukasum erandlikult enam kui 100 töötajaga ettevõtete oma – 37% võrrelduna 34%ga majanduse kogukasumist. 10–19 töötajaga ettevõtteid on Eestis umbes 8%, 20–49 töötajaga ettevõtteid 5% ning 50–99 töötajaga on ligikaudu 2% ettevõtetest (vt tabelid 3-4).¹

Majanduse kiire tõusu aastad ja sellele järgnenud sügav langus paistab välja paljudest ettevõtete majandusnäitajatest. Erineva suurusega ettevõtted said tõusust võrdlemisi ühtviisi osa, kuid

Tabel 3. Ettevõtete arv töötajate arvu järgi 2009. aastal

	I kv 2009	II kv 2009	III kv 2009	IV kv 2009	Muutus I-IV kv 2009
1–9 töötajat	40 272	41 573	40 556	39 062	-1210
10–19 töötajat	4049	4016	3875	3826	-223
20–49 töötajat	2515	2514	2410	2378	-137
50–99 töötajat	830	825	818	802	-28
100 ja enam töötajat	674	664	654	641	-33
Kokku	48 340	49 592	48 313	46 709	-1631

Allikas: statistikaamet

Tabel 4. Erineva suurusega ettevõtete osatähtsus majandusnäitajate kaupa (%)

	2009					2005				
	1–9	10–19	20–49	50–99	100–...	1–9	10–19	20–49	50–99	100–...
Ettevõtete osatähtsus	83,7	8,2	5,1	1,7	1,4					
Tööga hõivatute keskmine arv	25,0	10,9	15,4	11,9	36,7	21,9	11,9	16,3	12,2	37,6
Müügitulu	23,5	11,4	15,0	12,4	37,7	22,5	10,7	17,2	13,2	36,4
Kogukasum (-kahjum)	37,4	6,6	10,3	11,3	34,4	27,6	10,6	14,4	11,1	36,2
Puhas lisandväärtus	21,2	9,8	15,3	13,4	40,3	20,5	11,0	16,1	13,0	39,5
Varud kokku	23,0	12,4	17,3	14,6	32,7	21,2	11,7	17,5	14,6	35,0
Valmistoodangu varu	12,1	4,8	14,4	20,5	48,1	9,8	10,6	12,6	15,2	51,8
Investeeringud materiaalsesse põhivarasse	28,7	6,7	11,8	10,1	42,6	25,5	9,4	14,4	10,3	40,4
Kapitalirent	27,4	14,0	14,3	34,3	10,0	28,3	19,7	21,6	9,9	20,5

Allikas: statistikaamet

¹ Analüüsis ei ole arvesse võetud ettevõtete liikumist majanduse tõusu ja languse ajal ühest suurusrühmast teise.

majandusaktiivsus ei kahanenud kõikide jaoks samal ajal. Nii näiteks algas majanduslangus Eestis 2008. aastal järsult esmalt kõige väiksemates ettevõtetes, kus on 1–9 ja 10–19 töötajat. Sellele vaatamata viivitasid need ettevõtted näiteks töajookulude vähendamise, tuginedes ilmselt usule, et ees ootab lühiajaline madalseis. See erineb 100 ja enama töötajaga ettevõtete käitumisest 2009. aastal, kus müügitulu langusele reageeriti kohe töajookulude vähendamisega.

Ettevõtted kiire kasvu perioodil

Kiire kasvu aastatel (2005–2007) suurenes ettevõtete müügitulu igal aastal ligikaudu 20%. See võimaldas neil esialgu oluliselt rohkem kasumit teenida (nii 2005. kui ka 2006. aastal suurenes kasum enam kui kolmandiku võrra), jaotudes erineva suurusega ettevõtete arvestuses võrdlemisi ühtlaselt. Paraku ei olnud sedavõrd tempokat laienemist lihtne juhtida, millest andis märku töajookulude kiirenev kasv (ajavahemikul 2005–2007 vastavalt 17%, 22% ja 27%), mis ületas tunduvalt ülejäänud tootmissisendite kulude kasvu. 2007. aastal aeglustus kasumi kasv järsult 12%ni sõltumata ettevõtete suurusest.

Euroopa Liiduga ühinemise aastal kasvas töökohdade arv üksnes 100 ja enama töötajaga ettevõtetes. Aastatel 2005 ja 2007 löid kõige rohkem töökohti 1–9 töötajaga ettevõtted. Ettevõtete töajookuvajadus kasvas, kuna nõudlus nende toodete järele hakkas suurenema. Tugeva töajookuvajaduse najal hakkas palk töötunni kohta kiiresti tempos kasvama. Tuleb märkida, et enam kui 100 töötajaga ettevõtetes oli tunnipalga kasv aastaid madalam. Sellele aitas tõenäoliselt kaasa suurettevõtete süsteemsemalt välja arendatud töötasupoliitika, mis hoidis palgakulusid kiire tõusu ajal paremini vaos. Huvitava asjaoluna võib esile tuua töötaja kohta tuleva töötundide arvu vähenemise, mis on toimunud pikema aja jooksul ning jätkus ka aastatel 2005–2007. See suundumus iseloomustab erineva suurusega ettevõtteid, kuid on iseäranis tuntav 1–9 töötajaga firmade

korral. Võimalik, et see tendents peegeldab inimeste soovi oma tööpanust vähendada, kui üldine heaolu on kiiresti paranemas. Töötundide arvu vähenemist võiks seletada osajajaga töötajate osatähtsuse tõusuga, kuid tööturustatistika seda asjaolu paraku ei kinnita.

Hinnates ettevõtete toimimise tõhusust kogukausumi osakaalu järgi müügitulus, kerkivad teiste hulgas esile 1–9 töötajaga ettevõtted, mis on järjepanu suutnud müügitulust rohkem kasumit välja pigistada kui ülejäänud ettevõtted. Aastatel 2005–2007 moodustas kasum 1–9 töötajaga ettevõtete müügitulust 10%, samal ajal kui 100 ja enama töötajaga ettevõtetes oli see näitaja 7,9% ning kõige madalam ehk 6,8% 20–49 töötajaga ettevõtetes. Seega võib 1–9 töötajaga ettevõtete buumiaegset käitumist pidada vägagi dünaamiliseks. Ühelt poolt löid nad kiiresti töökohti ja võtsid nii rohkem riske, kuid teisalt teenisid ka enam kasumit.

Ettevõtted majanduslanguse perioodil

2008–2009 kujunesid languse aastaks, kui majanduse maht vähenes ligikaudu 18%. Langus sai alguse sisenõudlust teenindavatest väikeettevõtetest ning jätkus ulatusliku üleilmse rahanduskriisiga.

Müügitulu langus algas väiksemates ettevõtetes aasta võrra varem kui ülejäänud majanduses. Kui 1–9 ja 10–19 töötajaga ettevõtete müügitulu jäi 2008. aastal ligikaudu kümnendiku võrra 2007. aasta omale alla, siis ülejäänud majanduses müügitulu veel tõusis. Väikeettevõtted vähendasid küll muid kulusid, ent jätsid töajookulud üle vaatamata. Mõnevõrra kärbiti töötunde ja tunnipalgal lubati isegi kasvada, kuid töötajate arv jäi siiski samaks. Selle tulemusel halvenesid töövõlajakuse näitajad oluliselt.

2008. aasta lõpus ning 2009. aastal toimusid üleilmsest kriisist johtuvad suured muutused, mis süvendas müügitulu langust kogu majanduses. Saja ja enama töötajaga ettevõtetes oli

langus 21% ning 20–49 töötajaga ettevõtetes isegi 30%. Just keskmise suurusega ettevõtte on pidanud langusperioodil kõige enam kohanduma. Väiksemates ettevõtetes sai aasta varem alguse saanud müügitulu langus 2009. aastal uut hoogu juurde, kuid ei kujunenud suuremate ettevõtetega võrreldes siiski nii sügavaks.

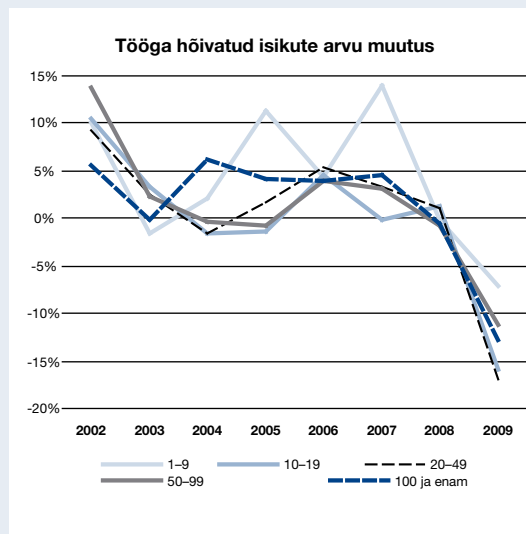
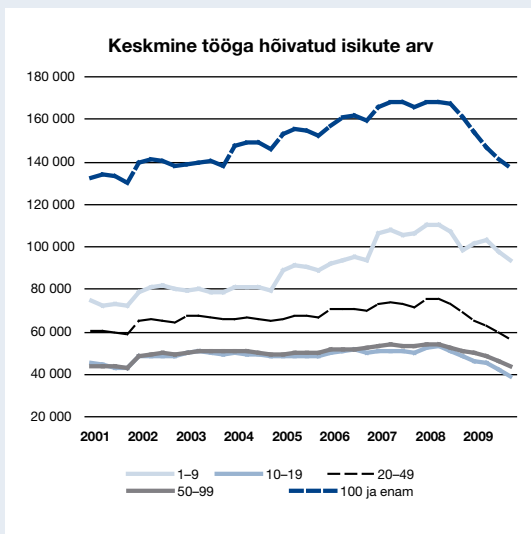
Müügitulu langusele järgnes väga jõuline kulude kokkutõmbamine, mis alandas majanduse mahtu veelgi. Kõige enam kärpsid languse ajal kulused 20–49 töötajaga ettevõtte (ligikaudu 30%) ja kõige vähem 1–9 töötajaga ettevõtte (ligikaudu 19%). Tööjõukulude vähendamise viisides ja ulatuses võib ettevõtete vahel leida erinevusi. Kõik ettevõtte, sõltumata suurusest, vähendasid nii töötajate kui ka ühe töötaja kohta tulevat töötundide arvu märkimisväärselt. Kõige enam olid personali sunnitud vähendama 20–49 töötajaga ettevõtte. Kuna seal buumi ajal väga palju töökohti ei lisandunud, langes hõivatute arv peaaegu 2001. aasta tasemele. Tööjõukulused kokku vähendasid kõige enam, peaaegu veerandi võrra, 10–19 töötajaga ettevõtte, kus tunnipalk alanes koguni 9%. Tunnipalka vähendasid eelkõige väikesed ja keskmise suurusega ettevõtte, samal ajal kui 100 ja enama töötajaga ettevõtte seda ei teinud. See asjaolu lisab täiendavat kaalu

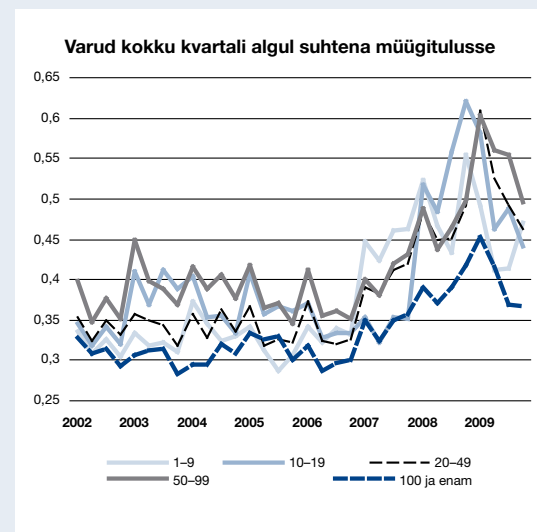
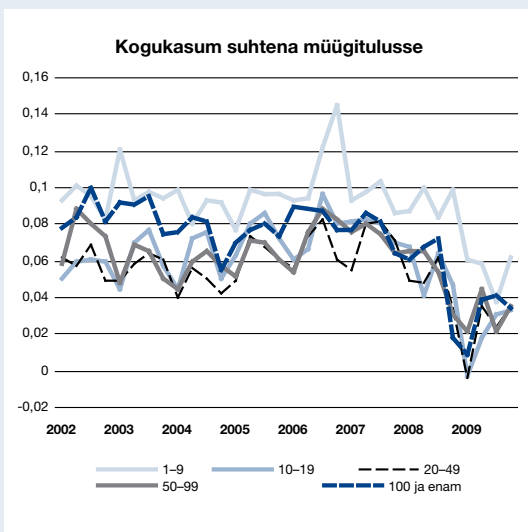
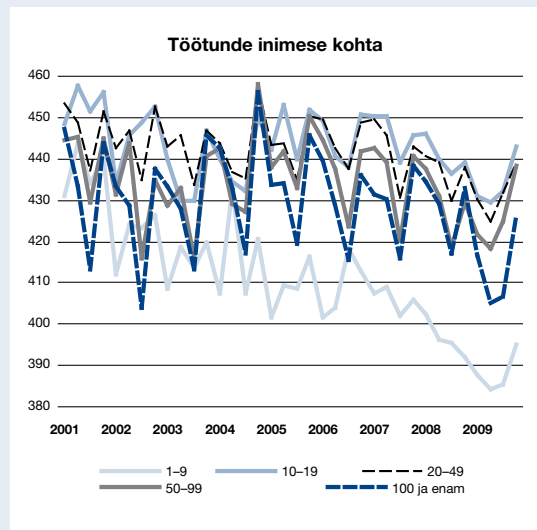
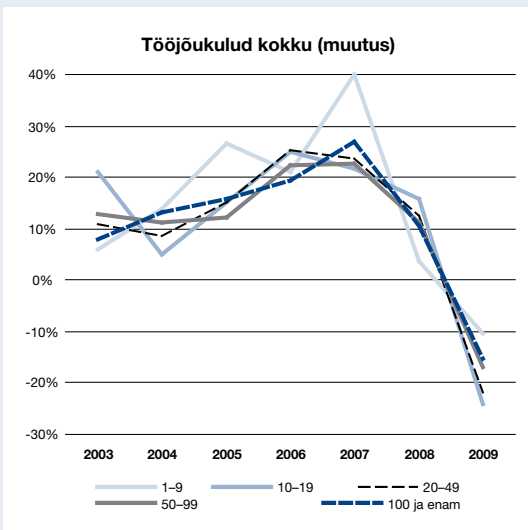
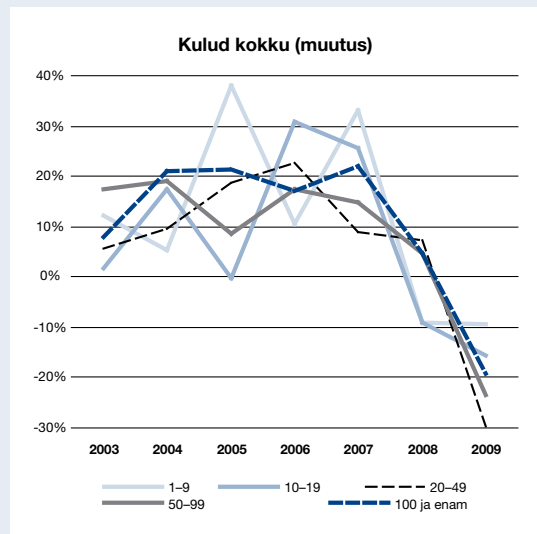
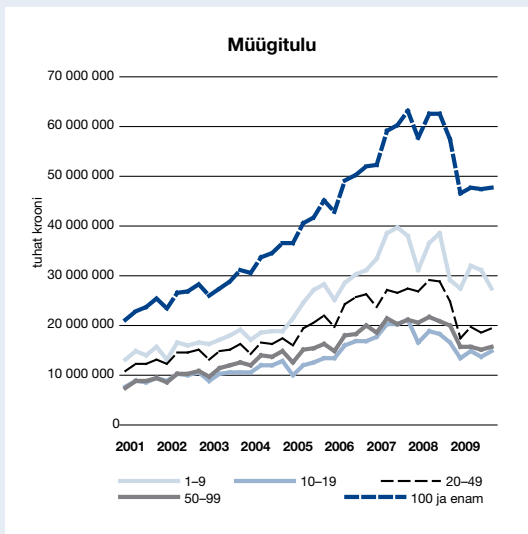
arvamusele, et kiire kasvu aastate vaoshoitum palgaskasv tasus end languse ajal ära. Suurete võtete peamine kohandamisstrateegia oli tööjõu vähendamine.

Ettevõtete kogukasum müügitulus vähenes aastatel 2008-2009 oluliselt – vastavalt 6,1% ja 3,4%ni. 1–9 töötajaga ettevõtetes jäi see kõrge- maks kui mujal – vastavalt 9,2% ja 5,5%. Samas kandis kulude kärpimine vilja, sest kasumlikkus kujunes 2009. aasta teisel poolaastal suuremaks kui esimesel.

Majanduse langusfaasis oli üks suur- ja väike- ettevõtete vaheline erinevus varude kuhjumine. See algas väiksemates ettevõtetes juba 2007. aastal, kui suhtena müügitulusse oli iseäranis palju rahalisi vahendeid varudena külmutatud 1–9 töötajaga ettevõtetes, 2008. aastal see- vastu 10–19 töötajaga firmades. Saja ja enama töötajaga ettevõtetes nii tuntavat varude kuhju- mist ei toimunud. Seda lahknevust võib seletada tootmistegevuse korraldamise ning müügistra- teegiatega eripäradega. Varude suurendamise ja vähendamise tsükkel seletab ära märkimisväärse osa majanduse mahu muutusest. Seetõttu on majanduse tõusude ja languste silumisel oluline varusid tõhusamalt juhtida.

Lisa. Valik erineva suurusega ettevõtete majandusnäitajaid

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank